کێشەی هۆشیاری چینایەتی و نامۆبوون/ پارادۆکس لە فەلسەفەی سیاسی مارکسدا-٢-.. ئەکرەم سەعید

بەشی دووەم..

خەڵکی هەرێمی کوردستان ناڕازی و تووڕەبوون لە نالەباری ژیانیان، بۆیە لە نێوان ساڵانی(٢٠١٢ تا ٢٠١٦)چەندجارێک بارەگای حیزبەکانی دەسەڵات و ئۆپۆسیزیۆنیان سووتاند، بەڵام لەساڵی ٢٠١٧ زۆربەی هەر ئەو خەڵکە کەوتنە دوای دروشمی(ڕیفراندوم بۆ سەربەخۆی کوردستان)ی ئەحزابەکان. پرسیار: بۆچی ناڕەزایەتی و تووڕەیی خەڵکی کوردستان، بە درێژایی ئەو چەند ساڵە نەبووە هۆشیارێکی چینایەتی ڕۆشن و پتەو دژی دەسەڵات؟ هۆشیارێک کە ئیدی بیانپارێزێ و بە دروشم و بەڵێنەکانی ئەحزابی دەسەڵاتداران و ئۆپۆسیزیۆن فریوو نەخۆن؟.
لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا، ئەوە زیاد لە سەد ساڵە دوو حیزب(کۆماری و دیموکراتی)، هەر جارەی یەکێکیان بە بەڵێنەکانی کاتی هەڵبژاردن، کرێکاران و هەژارانی ئەمەریکا فریوو دەدەن.
پرسیار: بۆچی لەماوەی ئەو هەموو ساڵانەدا، جگە لە دیاردەی خۆپشاندان بۆ داواکاری ئابووری و هەندێ مافی گروپەکان زیاتر، کەچی هۆشیاری چینایەتی کرێکاری و سۆسیالیستی لە ئەمەریکادا هەندە گەشەی نەکردووە؟.
مارکس لەلایەک دەیسەلمێنێ کە چینی کرێکاران بە شێوەیەکی بابەتی لە سیستەمی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریدا نامۆ دەبن-(نامۆبوون وەک خۆی دەڵێ یەکسانە بە ئاژەڵ بوون و لە دەستدانی زاتی ئینسانی)، وە لەلایەکی دی مارکس باس لە هۆشیاربوونەوەی چینی کرێکاران دەکات لە ئەنجامی(ململانێی چینایەتی و خەباتی ئابووری و کۆمەکی سۆسیالیستەکان).
ئایا ئەم دوو دیوە دژبەیەکەی شرۆڤەکانی مارکس چۆن لە واقیعدا دەرکەوتووە، و تائێستا کام لایەنی دراسەکانی مارکس وەک کۆنکرێت دروستە و هاتۆتە دی؟!

“کارێل جێنسێن” لە وتاری(کێشەی چاکسازی و تیۆری فیتیشیزمی مارکس)دا دەنووسێ:

(ئامانجی ئەم لێکۆڵینەوەیە ئەوەیە کە ناکۆکی نێوان دوو توخم کە بەڕواڵەت دژ بەیەکن لە بیری مارکسدا دەربخات؛ واتا یەکەم: ئەو باوەڕەی کە هۆشیاری شۆڕشگێڕانەی پرۆلیتاری لە ژێر سەرمایەداریدا بە شێوەیەکی تاڕادەیەک ڕاست و دروست(خۆرسکی) گەشە دەکات، و دووەم: ئارگومێنتەکەی لە نووسینە ئابوورییەکانی دواتردا، کە سروشتی فیتیشیزەکراوی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە سەرمایەداریییەکان فۆرمەکانی عیرفانی ئاید□ل□ژی لێدەکەوێتەوە کە بە شێوەیەکی بەرچاو تایبەتمەندییە بنەڕەتییەکانی شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری دەشارنەوە …. بەشی یەکەمی ئەم بابەتە تەرخان دەکرێت بۆ سەلماندنی ئەوەی کە تێزی پێشوو لە ڕاستیدا ڕای مارکس بووە لەو بەرهەمانەی کە پێش نووسینە ئابوورییە پێگەیشتووەکانی نووسیویەتی، و بەشی دووەمیش هەڵوێستی مارکس لە دوای ئەو ماوەیە دەکۆڵێتەوە. دەوترێت کە مارکس لەبری ئەوەی پێداچوونەوە بە بۆچوونەکانی پێشوویدا بکات، ئارگیومێنتەکانی نوێکانی خۆی خستۆتە ناو دیدگاکانی پێشووی خۆیەوە سەبارەت بەو ئاسانییە ڕێژەییەی کە هۆشیاری شۆڕشگێڕی پرۆلیتاریا بە سانا گەشە دەکات و بەمجۆرە یەکدەنگییەکی جەوهەری لە نێوان بۆچوونەکانی دواتر و پێشووی مارکسدا هەیە. لە ئەنجامدا مارکس بە توندی ئەو پشتگیرییە بەربڵاوەی بۆ ڕیفۆرمخوازی کەم کردەوە کە لەکۆتایی ژیانی بە ئاشکرا دەهاتە بەرچاو؛ بۆیە نەیتوانی بە شێوەیەکی گونجاو ما□□□ ل□گەڵ ئەو کێشەیەدا بکات کە تا ئێستاش وەک جددیترین کێشەی بەردەم شۆڕشگێڕان لە ووڵاتانی پێشکەوتووی سەرمایەداریدا ماوەتەوە.
ئەم کێشانە لە نووسینەکانی مارکسدا بە شێوەیەکی جددی فەرامۆش کراون. هەندێک لە شرۆڤەکاران، ڕاستە، سەرنجیان بۆ شکستی مارکس ڕاکێشاوە لە پەرەپێدانی ڕەخنەیەکی گونجاو لە ڕیفۆرمخوازی بەڵام هۆکارە ڕاستەقینەکانی ئەم کێشەیە هەرگیز بە شێوەیەکی دروست لێکۆلینەوەی لێنەکراوە. ئەوان نەیانتوانیوە درک بەوە بکەن کە، لە کاتێکدا تیۆری مارکس سەبارەت بە عیرفانی کە لە سروشتی فیتیشیزەکراوی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە سەرمایەداریییەکانەوە سەرهەڵدەدات، پێویستە بۆ تێگەیشتن لە ڕەخنەکانی لە ئابووری سیاسی، بەڵام مارکس کاریگەرییەکی زۆر سنووورداری فیتیشیزمی لەسەر هۆشیاری پرۆلیتاری لە فۆرمەکانی چاکسازیخوازانە یان شۆڕشگێڕانەدا دەبینی.
کێشەکانی عیرفان و پەرەسەندنی هۆشیاری شۆڕشگێڕانە، ئەو کێشانەبوون کە لە قۆناغێکی تاڕادەیەک سەرەتایی کارەکانیدا، مارکسیان نیگەران کردبوو. هەر لە ساڵی ١٨٤٢دا دەیگوت:"ئایین و فۆرمەکانی تری هۆشیاری عیرفانی لە واقیعێکی شێواوە سەریان

هەڵداوە و تەنیا بە گۆڕینی ئەو واقیعە دەتوانرێت هەڵبوەشێنرێتەوە.". ئەم ئارگیومێنتانە لە ئێستاوە کێشەی ئەوە دروست دەکەن کە چۆن مرۆڤایەتی دەتوانێت هۆشیار بێت لە پەیوەستی گۆڕینی واقیع بە لەبەرچاوگرتنی ئەو فۆرمە عیرفانییانەی هۆشیاری کە نامۆبوونی لێدەکەوێتەوە.
وەڵامی مارکس بۆ یەکەمجار لە پێشەکی کتێبی(بەشداری لە ڕەخنەی فەلسەفەی یاسای هیگڵدا)دا دەردەکەوێت. کلیلەکە لە پرۆلیتاریای ئەڵمانیدا بوو، کە ئەو دەوڵەت لە ڕاستیدا نامۆیە نەک لە بیرکردنەوەدا، بەڵکە بەهۆی دواکەوتوویی مێژوویی ڕێژەیی ئەڵمانیا، بۆرژوازی ئەڵمانیا چانسی ئەنجامدانی شۆڕشێکی سیاسی لەدەستدابوو کە تێیدا بتوانێت وەک نوێنەری گشتی کۆمەڵگا بە گشتی دەربکەوێت. بەڵکو پرۆلیتاریا لە ئێستاوە دەستی بە خەباتکردن لە دژی دەکرد. مارکس پێی وایە پرۆلیتاریا تاکە چینە کە توانای هێنانەدی ئازادییەکی گشتی لەو شێوەیەی هەیە، چونکە ستەملێکراوترین چینە لە کۆمەڵگەی ئەڵمانیدا؛ سروشتی گەردوونی ئازارەکانی چینی کرێکاران، دژایەتێکی بەرامبەر بنەماکانی دەوڵەتی ئەڵمانیای تێدا دروستدەکات.).

١- سەردەمی پڕوپووچیی یان سەردەمی نامۆبوون
"ئالان دۆنۆ" لە کتێبی(سەردەمی پڕوپووچی)دا ڕای وایە کە سیستەمی سەرمایەداری لە بەرژەوەندیایەتی کە فکر و دەروونی خەڵکی پڕوپووچ بکات، و بیرکردنەوەی لۆژیکی زۆربەی خەڵک پەکبخات و گەوجیان بکات، تا بەو هەلومەرجە سەختەی ئێستاکە هەیە، نەک تەنها ڕەزامەند بن، بەڵکو بە گونجا و ئەقڵانی بزانن.
بێگومان سیاسەتی چینی بۆرژوازی لە بەرژەوەندیایەتی کە مرۆڤەکان گەوج بن، بەڵام جگە لەم سیاسەتە نەخشە بۆ دڕێژراوەی بۆرژوازییەکان کە لە ڕێگای(گوتارەکان، میدیاکان، ئیدۆلۆژیاکان)مرۆڤەکان فریوودەدرێن، وە ئەمە ڕۆڵی سەرخانی کۆمەڵگەی سەرمایەدارییە(واتە ڕۆڵی لایەنی زاتی/ سەبژێکتیڤ)لە گەوجکردنی کرێکاراندا، هەر وەها سیستەمی سەرمایەداری لە ژێرخانیدا، واتە لە پرۆسەی کار و پەیوەندی کار و سەرمایەدا بە خۆی بە شێوەیەکی بابەتی، بە سیاسەتی چینی بۆرژوازی و دەستوەردانی زاتی(واتە ڕۆڵی لایەنی بابەتی/ ئۆبژێکتیڤ)، چینی کرێکاران لە سیستەمی کاری کرێگرتەی سەرمایەداریدا نامۆ و گەمژە دەکرێن.
لە نامۆبووندا مرۆڤ زیاتر و زیاتر لە ئامێرێک دەچێت، و تا دێت لە سروشتی مرۆڤایەتی دوور دەکەوێتەوە و ناتوانێت کارامەیی و کەرەکتاری ئینسانی خۆی پەرە پێبدات. مارکس زیاد لە ١٧٠ ساڵ

لەمەو پێش نووسیبووی:
(کار بە دەوڵەمەندەکان شتە نایابەکان بەرھەم دەھێنێت، بەڵام بە کرێکاران بێبەشی بەرھەم دەھێنێت … کار بۆ دەوڵەمەندەکان جوانی بەرھەم دەھێنێت، بەڵام بۆ کرێکاران شێواوی. کار بۆ دەوڵەمەندەکان زیرەکی بەرھەم دەھێنێت، بەڵام بۆ کرێکاران گەمژەیی.).-(کرێکار تەنیا لە ئەرکە ئاژەڵییەکانیدا: کاتی خواردن و خواردنەوەو زاوزێکردن،، ھتد، ھەست بە خودی خۆی دەکات وەک ئینسان، ئەما لە ئەرکە مرۆییەکانیدا(کە کارکردنە) تەنیا ئەو ھەستەکی ھەیە بە لایەنی ئاژەڵی: ئەوەی ئاژەڵییە دەبێتە مرۆقی، وە ئەوەی مرۆقییە دەبێتە ئاژەڵی.)-(What is animal becomes human and what is human becomes animal.)

لە دونیایەکی سەرمایەداری پڕ لە جەنگ و قەیراندا بوو، کە ٧٠ ملیۆن مرۆڤ کە مافی دەنگدانیان ھەیە، ساڵی ٢٠٢٤ لە ھەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەمەریکادا ترامپیان ھەڵبژارد، وە شتێ کەمتر لە ٧٠ ملیۆنەکەی دی دەنگیان بە بایدن دابوو کە دیوەکەی ئەو دیوی دراوەکەیە. لە ڕاستیدا پێناسەیەک بۆ ئەو نزیکەی ١٤٠ ملیۆنە مرۆڤە لە(فریوودراو، ناھۆشیار و نامۆ) زیاتر، پێناسەیەکی دی نییە. ئیدی ئاشکرایە دونیای ئەمڕۆکەی ئێمە پڕە لە مرۆقی گرگنی نامۆی شوێنکەوتووی ئایدۆلۆژیاکان، کە وەک پارچە قوماشێک وایە، دراوە بەسەر چاویدا و ڕاستییەکان نابینێ.

لەمپەرەکانی بەردەم ھۆشیاربوونەوەی چینی کرێکاران

سادەترین تێبینی بۆ ھەرکەس ئەمەیەکە ئەوەیە کە بڵێ:(چینی کرێکاران ھۆشیار نین)-(چینی کرێکاران فریوخواردووی سیاسەتەکانی بۆرژوازین)، وە ھەردوو تێبینییەکەشی دروستە. ئەمە لە ساتەوەختێکدایە کە دونیای سەرمایەداری ئەمڕۆکە لە قەیرانێکی سەختی ئابووریدایە، جیھان خەریکە گلۆردەبێتەوە بۆ نێو ئاتوونی جەنگێکی ترسناک، و بۆرژوازی و دەسەڵاتدارانی پێشێلی مافەکان دەکەن و سەرکوت دەکەن.
ئەو پرسیارەی لێرەدا دەبێ ھەر سۆسیالیستێک لەخۆی بکات ئەوەیە: بۆچی چینی کرێکاران ھۆشیار نییە و شۆڕشی سۆسیالیستی ناکات؟!.
وجودی کۆمەڵایەتی چینی کرێکاران مەفروزە ھۆشیارێکی شۆڕشگێڕی بەچینی کرێکاران ببخشێ بە پێی ئەوەی:(بوونی کۆمەڵایەتی ھۆشیاری کۆمەڵایەتی دیاری دەکات)، بەڵێ ئەوە دروستەو چینی کرێکاران ئیمکانیەتی گەیشتنیان بەو ھۆشە سۆسیالیستییە ھەیە، بەڵام کۆمەڵگەی سەرمایەداری چەندەھا لەمپەر لەبەردەم ئەم ئیمکانییەتە دادەنێ. دەتوانین لەمپەرەکانی بەردەم ھۆشیاربوونەوەی چینی

کرێکاران دابەشکەین بە دوو کەتەگۆری:

١ / لەمپەرە ئۆبژەکتیڤەکان – ٢ / لەمپەرە سۆبژەکتیڤەکان

لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا (بە فیتشیسم بوون و بەنامۆیی بوون) لەمپەر لەبەردەم هۆشیاربوونەوەی چینی کرێکاران دادەنێن- لەمپەرە ئۆبژەکتیڤەکان، و چینی بۆرژوازی لەڕێگای گەلێ کەناڵەوە بیروباوەڕی خۆی زاڵ دەکات بەسەر کۆمەڵگەدا -(بیروباوەڕی زاڵ لە کۆمەڵگەدا بیروباوەڕی چینی دەسەڵاتدارە)- لەمپەرە سۆبژەکتیڤەکان.

بۆیە چینی کرێکاران بەبێ کۆمەکی سۆسیالیستەکان ناتوانن تەنها خۆبەخۆی لە بەرئەنجامی ئەزموونەکانی خەباتی ئابووری خۆیان هۆشێکی چینایەتی شۆڕشگێڕیان چنگکەوێ، وەکاتێ بە درێژایی زیاد لە سەدساڵە سۆسیالیستەکان لاوازن، چەپی کۆن و چەپی نوێ چینی کرێکاریان بە هۆش و سیاسەتی بۆرژوازی ڕەنگاوڕەنگ گێش کردووە.

“جۆرج لۆکاش”هەوڵیدا ڕۆڵی گرنگی حیزب لە هۆشیارکردنەوەی چینی کرێکاران و شۆڕشی سۆسیالیستیدا ڕوون بکاتەوەو دیفاع لەو تێزە بکات کە لە کتێبەکەی(مێژوو و هۆشیاری چینایەتی)هاتووە، لۆکاش نووسیبووی:(هەر جارێک هێرشێکی هەلپەرستانە دەکرێتە سەر دیالێکتیکی شۆڕشگێڕانە، لە ژێر ئاڵای”دژی سوبژێکتیڤیزم”دا بەرەوپێش دەچێت-(بێرنشتاین دژی مارکس، کاوتسکی دژی لینین.)،،، لەم ڕوونکردنەوەی خوارەوەدا دەیسەلمێنم کە لە ڕاستیدا ئەوەی لە مەترسیدایە هەمیشە پرسی ڕۆڵی حیزبە لە شۆڕشدا ،،،. کەواتە پێش هەموو شتێک زاراوەی سوبژێکتیڤ چی تێدەگەین؟. ،،، ئەرکی سوبژێکتیڤ لە پرۆسەی گەشەکردنی مێژوودا چییە؟.)- ٣.

بەڕای من کەموکورتی ڕوونکردنەوەکەی لۆکاش لەوەدایە کە ئەو بەتەنها باس لە ڕۆڵی(سوبژێکتیڤ)ی- حیزبی کۆمۆنیستی و هۆشیاری چینی کرێکاران دەکات لە هەلومەرجەکەدا، و حیساب بۆ ڕۆڵی سوژەکەی دی کە ئەحزاب وئیدیۆلۆژیەکان و سیاسەتەکانی بۆرژوازییەکانە ناکات، کە لەمپەر دادەنێن لەبەردەم هۆشیاربوونەوەی چینی کرێکاران و شۆڕش و گەشەی مێژوو. هەروەها ئەو پرسیارە لە خۆی ناکات کە ئایا ئەو حیزبانەی بە خۆیان دەڵێن کۆمۆنیست یان سۆسیالیست بەڕاستی هۆشیارێکی سۆسیالیستیان پێیە تا بیگەیەنن بە چینی کرێکاران؟ وە ئایا پرۆژەی ئەو حیزبانە بەڕاستی دامەزراندنی دەسەڵاتی چینی کرێکاران و کۆمەڵگەی سۆسیالیسمە؟!.

سەرچاوەکان:

١/ The Problem of Reformism and Marx’s Theory of Fetishism /
CAROL JOHNSON

/٢ – کارل مارکس/ دەستنووسە ئابووری و فەلسەفییەکانی ساڵی ١٨٤٤ – کاری نامۆیی/ ئەرشیفی کارل مارکس لە ئینتەرنێت بە زمانی ئینگلیسی. – Economic and Philosophical Manuscripts of 1844. Karl Marx – Estranged Labour.

/٣ کێشەکانی هۆشیاری چینایەتی – ١. سوبژەکتیڤیزم/ بەرگرییەک لە مێژوو و هۆشیاری چینایەتی – تایلزم و دیالێکتیک / جۆرج لۆکاش / وەرگێڕانی ئیستەر لێسلی لەگەڵ پێشەکییەک لەلایەن جۆن ڕیس و پێستەفێیس و سلاڤۆ ژیژەک/ لاپەڕە ٥٠. Tailism and the Dialectic/Georg Lukacs – Translated by Esther Leslie

/٤ Marx and Alienation – Essays on Hegelian Themes – Sayers Sean -2011

/٥ ALIENATION, FREEDOM & COMMUNISM – RAJEEV KUMAR SEHGAL - 2016)) - الاغتراب والحرية والشيوعية – راجيف كومار سيغال

بەکورتی9: نییە... سروشتی نییە چییە؟.. ئازاد حەمە

چ جوانییەک لە گوتنی نییەدا هەیە؟ هیچ جوانییەک نییە. ئەی بۆ هەیە؟ بەجۆرێک لە جۆرەکانیش هەموو گیرەدەی دەستی نییەن/نییەکانیین. گەر دەزی مرۆیی مرۆڤ بەم ئاقارەی ئەستا بڕوات نییەیەکی زۆر و دووبارە بەرەوەیە. تا لەوەشحاڵینەبیین نییە چی لە هەناوی خۆیدا هەڵگرتووە ناتوانیین نییە بکەین بە هەیە. نییە و هەیە ناکۆکن، بەپێیئەوەی نییە واتە نەبوونی شتێک، نییە لە نییەوە دەست، نەک لە شتەوە، ئەگەر لە شتەوە هاتبەت ئەوا ناڵێن نییە. چاوپێشینیش لە بوونی نییە، بەڕەو بەشایمان دەبات. کاتێک نییە دەبێتە بەشایی، ئەی بەشایی بۆچی پڕئەکرێتەوە؟زۆرجاریش کێشەکە لە نییەکەدا نییە، بەڵکو لە هەیەکەدایە، بەنموونە سیاسەت هەیە بەیە زۆر شت نییە. سیاسەت نەبایە نییە هەر دەبوو، بەس ئەو نییانەی سیاسەت دروستیدەکات ئەوکات نەدەبوون.

بەگشتی بابەتەکەمان لەژێرسایەی ئەم پرسیارەوە بەرپەیی خۆی دەدۆزێتەوە: بۆ نییە بوونی هەیە؟ئەگەر نییە بوونی هەیە، جەوهەری خودی نییە چییە؟ئەی چی بۆی هەیە ببێتە نییە؟نییە هەر نییە بێت چی

لەبڕی نییە هەیە؟واتە دوای ئەوەی شتێــک نییە(بۆنمــوونە: پــارە، باران، دادپەروەری)چی لەجێگای ئەو نییەیە(نییانە) دەبێت؟ئەگەر هەیە بــاشە، ئەی نییە چۆن هاتۆتەکایەوە؟دەســـتپێکی نییە چییە و سروشتی چۆنە؟کاتێک دەگوترێت نییە، ئەوە چییە،کە نییە؟بۆ نییە؟چۆن نییە؟بۆنمــوونە ئــازادی هەیە،کەچــی گەنــدەڵیش هەیە.ئایــا بــوونی گەندەڵیی ئازادیەکە نەفیناکات،ئازادیی نا بێتە نییە؟

یــــان سێکســـــیزم هەیە، خۆشەویســـتیش هەیە. ئەم هەیەیە چۆن لەگەڵ نییەکەدا لەناو هاوکێشەی سێکسیزم و خۆشەویستیدا یەکدەگرنەوە؟بۆیە ئەو ســێ پرســیارە(چی نییە؟بۆ نییە؟چۆن نییە؟)دەمانبــات بەرەو ئەو شتە چییە،کە نییە؟کەوامانوت دیارە ئەو شتە پێشتر هەبووە و ئێستا نییە، ئەی بـــاشە خۆ هەنـــدێک شـــت هەر لەبنڕا نییە، بەنمـــوونە نەمردن.بائەوەش بزانین،کە خودی نییە هەڵماندەداتە ناو بابەتی دانیپ□دانانەوە.دەبێت دانیپێدانێین، ئەو شتەی مەبەستە نییە. بەس چۆن نییە؟پێشتــر گوتمــان دژەجەمســەری نییە هەیەیە،گەلێکجــارئەم هەیەیەش بۆ بوونی نییەیەک کەمە.

پرســیاری گۆڕینــی نییە بۆ هەیە داوامانلێدەکات لەوە حــاڵیبین،کە نییە چییە؟نییە واتە non-existence نەبوون، ئامادەنەبوون. هەرکات نەبوون هەبوو بوونی نییە ئاساییە،واتە شت هیچە و بوونی نییە. پێمانوایە،دیوار هەڵچنین لەنێوان هیچ و نەبووندا هیچە.دەبێت ئەم دیوارە بروخێنرێت تا نییە دەرکەوێت.بۆیە دەپرسین:چۆن چارەسەری نییە بکرێت؟بێگومان بە هەیە،کە بەرامبەرەکەیەتی. جاری واشە ئەوەی هەیە ئەوە نییە،کە دەبوو هەبێت.بۆنموونە ماف هەیە، بەس ئەو مافە نییە،کە خواســتی لەسەرە.راســتە نییە لە زۆر حاڵەتــدا بە هەیە چارەســـەردەکرێت،لێ هەنــــدێک نییە دەگمەنە و بە هەنــــدێک هەیە چارەسەرناکرێت. کاتێک تۆ دەمریت ئیدی بوونی تۆ نییە، لێ تۆی تر هەیە.

روونتــــر بــــدوێێن:لەگەڵ نییە یەکســـەر پرســـیارە دڵخـــوازەکە دروستدەبێت،کە هەمیشە نییە حەز بە چارەی ناکات،ئەوەش ئەمەیە: بۆ نییە؟ب□ کســ□ک کە مەعنــی نەبێــت بە نییەکە،دەپرســێت:چی نییە؟ئەو دەمەی دەگــوترێت نییە، لەوحــاڵەتەدا نییە وەســتانە، نەبــوونە، بێجوڵەییە.پاش نییە هەوڵێک دێتەگۆڕێ،تا چارەسەری نییەکە بکات، ئەوەش لەسەر بناغەی بۆ نییە دەستپێدەکات.

بۆزۆرێکیش ئەوەش هەر پرسیارە،ئەوەی نییە، هەر هەنووکە نییە یان هەردەم نییە؟ زۆر شت ئێستا هەیە دواتر نییە،بۆنموونە لەمکاتەدا فڵانە شت هەیە و پاشان و بۆ هەمیشە نییە.ئاو ئێستا نییە دواتر هەیە. ڕەنگە هەندێک جار کێشە نەبێت ئەگەر نییەکە بخایەنێت،وەک کارەبا هەنووکە نییە بەس دواتر هەیە.بەڵام کاتێک نییە قێزەوەن

دەبێت،کە نییەبوونی نییە رەهادەبێت، وەک نییەی کارەبا یان ئاو. وەکیتر،رەهابوونی نییە لە هەندێک دۆخیتردا زۆر کێشاوییە: بۆنموونە کاتێک ماف یان داد نییە.نەبوونی ماف یان داد بابەتی نییە دەخاتە بارێکی ناهەموار و بەدەوە.کەوابێت چییەتی نییە لەسەر ئەوە وەستاوە چی نییە/لەسەر چ بناغەیەک نییە؟

زۆرجار نییە بەرھەمی(نەماوە)یە، ئەی کاتێک نییە بەرھەمی خودی نییە بێت؟ئەوەتا لایبنێتزی فەیلەسوف بەمجۆرە نییە دەبینێت: ئەو شتەی نییە کەواتە نییە،ھۆیەکیش بۆ بوونی لەئارادا نییە. بەڵام نییەکانی ئێمە نییە نییە، ھەیەیە و کراوەتە نییە،وەک نییەی ئازادی، نییەی ماف، تادەگاتە نییەی کارەبا.لێرەدا دەڵێین:بەپێیئەوەی نییە دەمانباتەوە ناو نادیار پێویستمان بەوەیە ئاگامەندانە گفتوگۆی نییە بکەین. بۆ؟کاتێک نەبوون ھەبێت بوونی نییە ئاساییە.ئەمەشوادەکات بابەتی نییە بمانباتەوە ناو گفتوگۆی بوون و نەبوونەوە،ئامادەبوون و ئامادەنەبوونەوە.پێشتر گوتمان، گریمان ھیچ نییەبێت و ئەوەش سەرچاوەی گەردوون بێت،کەواتە نییە یان ھیچ ڕەچەڵەکی گەردوونە.باشە کێ پێیوایە ھیچ،نەبوون،دەستپێکی گەردوونە!ئەگەر وایە پێویستمان بە فیزیایە ئەمە یەکلابکاتەوە.

وێڕایئەوە، ھیچنەبوون و شتنەبوون واتە ھیچ شتێک بوونی نییە، بۆنموونە، ئەوەی نامانەوێت بیڵێین نھێنی نییە.ھەروەھا ئەوەی دەترسیین بیڵێین نھێنی نییە. لێرەدا نییە بەواتای لەدایکنەبوون دێت. کێشەکە بەس ئەمە نییە،ئەوەشە، ئەوەی بۆ تۆ نھێنییە بۆ من نھێنی نییە.نھێنیی لێرەدا کۆماندەکاتەوە.ئەگەر ھیچ ئەو شت□ بێت، کە نییە،واتە جەوھەر لەوێ ھیچە. شتی بێجەوھەر ھیچە.گشت شتێک جەوھەری ھەیە، بەوە بوونیشی ھەیە.جەوھەری بوون شت بێت،ھیچ بوونی نییە.

دوا تەماشاکردنمان تایبەت بە نییە ئەوەیە،کە لە کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی یان ئێمەدا زۆر شت نییە،زۆرێکیش لەو نییانە بۆ ھەتایە نییە، یاخود ھەیە بەس ئەو ھەیەیە بێ بەھایە و ج□گ□ر□وەی راستەقینەی نییەکان نییە.راستە کۆمەڵگەی بی نییە بوونی نییە،بەڵام لەسەردەمی وەک ئێستا ھەندێک نیییە نەدەبوو ھەبێت(دادپەروەری)، ھەندێک ھەیەش پێویستینەدەکرد ھەبێت(گەندەڵیی).وەکیتریش زۆر شت لە گەردوون دەکرا نەبن(بوومەلەرزە،زریان،لافاو)،لێ ھاوکێشەکانی ناو گەردوون وەڵامی تریان بۆ ھەبوونی ئەو ھەیانەی ناو گەردوون ھەیە.بەڵام ھەیاکانیتری ژیانمان،وەک:ھەژاریی، برسیەتی،جەنگ زۆری دەوێت تا ببنە نییە.

ئازاد حەمە
پرۆفیسۆر لە فەلسەفە لە زانکۆی سلێمانی

زمان سوبێکت نییە.. عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

(مرۆڤ چەند زمان بزانێت، ئەوەندە کەسەیە؟)

ئەو نووسینە هەوڵی هەڵوەشانەوەی گوتەزای (مرۆڤ چەند زمان بزانێت، ئەوەندە کەسەیە) دەدات، لە رێگای پێکراوی "زمان سوبێکت نییە" لەلایەك و "زانستی تەکنەلۆژی" لەلایەکی دیکەوە. زمان سوبێکت نییە.. ئەگەرچی مرۆڤ، کەس، سوبێکت لەسەر یەك هەل قسەی زۆریان لەبارەوە کراوە و قسەی زۆریش هەڵدەگرن. بەڵام زانستی تەکنەلۆژیا وەك خێرایی زانیاری و لۆژیکی ژیری، ئارەزووەکانی خودی مرۆڤ جێدەهێلێت! واتە ئەوەی من لەو نووسینەدا تۆخی دەکەمەوە، لەلایەك ئەو فەزا ئاسۆییە، کە مرۆڤ و کەس و سوبێکت لە ئارەزووی جەستەدا دەیبینێ و بەیەك هەناسە دەیانخوێنێتەوە. لەلایەکی دیکە شۆڕبوونەوەیە بەرەو بابەتی ژیری و خێرایی وەك زانستی تەکنەلۆژیا و جێهێشتنی ئارەزووەکانی سوبێکت..

لێرەدا بەرانبەر گوتەزای سوبێکت چەند زمان بزانێت، ئەوەندە کەسەیە.. ئاڵای سپی داهێنانی (زمان سوبێکت نییە) بەرز دەکەینەوە، بەڵام نەك بە مانای دژبوونەوە، بەڵکوو بەو مانایەی کە سوبێکت سەرگەورەی زمان نییە.. بەو مانایەی کە زمان بەندەواری قبول ناکات.. بە کورتی دەمەوێ بڵێم زمان، دانووسانی جیاوازیی و نائاگاییە. بە دیوەکەی دیکەش ئاماژە بە خێرایی بیرکردنەوە و زیرەکی دەستکرد دەدەم، چونکە داهێنانی زانستی تەکنەلۆژیا ئارەزووەکانی سوبێکت دەخاتە سەرسامییەوە.

لە ماڵی سوبێکتدا قبولکردنی جیاوازی دەبێتە ئامانجی زمان، نەك رەتکردنەوە، بەڵام جیاوازییەك، کە لە پەناو گۆڕانکاری و سەیرورە و داهێنانی بەردەوامدابێت، نەك لە پەناو پێگیری و چەسپاندن. لەبەرانبەردا نائاگایی بە جیاوازی هیچ نییە، جگە لە بەدیهێنانی ئامانجی ئازادی نەبێت. کەواتە ئازادی وەك دانووسانی نائاگایی و

جیاوازی بە داهێنان زەروورییە، وەك چۆن گەڕانكاری و سەیرورە و داهێنانی بەردەوام بوونی سوبێکت بەرهەمدەهێننەوە. بەڵام لە ماڵی زیرەکی دەستکردا خێرایی و ژیری سەرگەورەی جیاوازین.

دیالێکتیکی نائاگایی و ئەویدیکەی غەریبە

لە عەقڵانیەتی دیکارتییدا سوبێکت بکەرە. بەڵام لەو توێژینەوەیەدا دەمەوێ سوبێکت لە دانووسانی ئازادانەی نائاگایی و زەرورەتی ئەویدیکەی غەریبەدا تەخ بکەمەوە. لێرەدا لە پرۆسیسەکردنی سوبێکتدا نائاگایی و ئەویدیکەی غەریبە، خودی خۆیان دەخەنە دەرەوەی سوبێکت، بە ئەوەی وەك خودێکی نامۆ دژ بە پەڕگیری و چەسپان ئازادی خۆیان پراکتیزە بکەن. بەخۆنامۆبوونی نائاگایی و ئەویدیکەی غەریبە نزیکایەتییەك لەگەڵ بیرکردنەوەی هیگڵیدا دادەمەزرێنن.. وەك وێناکردنی مانگا سوورەکە لە شەوێکی رەشدا.. یان خونچە بە ئەوەی خۆی بناسێ، پەیوستی بەوە هەیە ببێت بە گوڵ.. واتە هەوڵدەدەم لە رێگای چەمکی (نەفی نەفی هیگڵییەوە) چەمکی (سوبێکتی داماڵراو لە بکەرێتی) شیبکەمەوە، کە پاشان لە رێگای دیالێکتیکەوە (نائاگایی و زەرورەتی خێرایی و ئەویدیکە غەریبە) بە ئامانجی ئازادی خۆیان دەگەن..
بە کورتی دەمەوێ بڵێم: سوبێکت ناتوانێ لە رێگای داگیرکردنەوە، چەمکی بکەرێتی قۆرخ بکات! نەك لەبەر ئەوەی پێکهاتەی سوبێکت نائاگایی و ئەویدیکەیە، بەڵکوو لەبەر ئەوەی سوبێکت بەرجەستەکردنی دۆخەکە، کە نائاگایی و ئەویدیکەی غەریبە تێیدا بیر لە ئازادی دەکەنەوە! لێرەوە لەبەرانبەر پێکهاتەکانی (سوبێکتی داماڵراو لە بکەرێتی) کە نائاگایی و ئەویدیکەی غەریبە دەناسێنێت، قەناعەتهێنان بە تێزی (زمان لە نائاگایی رسکاوە)ی ژاك لاكان هەر قەناعەتهێنان نییە بە (مانگا سوورەکەی هیگڵ لە شەوێکی رەشدا.. یان خونچە بە ئەوەی خۆی بناسێ پەیوستی بەوە هەیە ببێت بە گوڵ).. بەڵکوو قەناعەتهێنانە بە ئازادییەکانی زمان و ئازادییەکانی ئەویدیکەی غەریبە و خێراییەکانی سەردەم.. بە ئەوەی (زمان) ئازادییەکانی خۆی و خێرایی بناسێنێ، دەبێ لە نائاگاییەوە بەرەو ئاگایی و سەیرورە و گەڕانی بەردەوام و داهێنان و نەوەستان بێتەوە. بە ئەوەی ئەویدیکەی غەریبە ئازادییەکانی بگەشێتێتەوە، پەیوستە لە ویناکردنی فەنتازی و سەرگەورەیی ئیگۆیانەی خۆی بێتە دەرەوە و خۆی نەك وەك پەڕگیر، بەڵکوو وەك دالێکی (جیاواز) بناسێنێتەوە.
بنەمای خانەی یەکەمی ئەو لێکدانەوەیە ئەوەیە، کە هەرگیز (زمان وەك نائاگایی) لە دۆخی داهێنان ناوەستێ و بەردەوام هەنگاوی خێرا

بەرەو گەڕان و سەیرورە دەنێت.. بنەمای خاڵی دووەم ئەوەیە، کاتێك ئەویدیکەی غەریبە (لای ژاك لاكان) لەگەڵ زمان هاوسەنگ دەبێت.. هەڵبەتە مەبەست لە ئەویدیکەیەکە، کە سەرگەورەیی فریودەرانەی، یان پێشگیری و بنبەستبوونی تێپەڕاندووە و پردێکی خێرایە بۆ قسەکردن لەگەڵ (ئەویدیکەی جیاواز).. بەو مانایەی کە قسەکردن سەرچاوەکەی ئیگۆ نییە، تەنانەت خودیش نییە، بەڵکو ئەویدیکەی جیاوازە. بەو مانایەش چەمکی ئەویدیکەی غەریبە (جیاواز) وەك بنەمای سەرەکی پێکهاتەی سوبێکت هەڵگری گریمانەی نەبوونییە و نزیکایەتی لەگەڵ نائاگایی زمان تۆختر دەکاتەوە..
بە پڕکردنەوەی بۆشاییەکانی ئەو دوو خاڵە لە گریمانەی نەبوونی، پشت بە قسەیەکی (فرۆید) و ئەزموونی نەبوونییەوە دەبەستم، لە بارەی پەیوەندی دایك و باوك و منداڵ، کە دەڵێت: منداڵ ئەو کاتە دایک بەبێ هێز دەبینێت، کاتێک دەبینێت چووکی نییە! دایك لەو بینینەدا وەك ئەزموونی نەبوونی دەلالەت لە نائاگایی زمان دەکات و لەلایەکی دیکە هەنگاونانی خێرای منداڵە بەرەو گرێی ئۆدیب (واتە مەیلی گەڕانەوەی کچ بۆ باوك و کوڕ بۆ دایك) بۆیە هەمیشە منداڵ لەو ئیمکانەی کە لای (دایك/ باوك) بەدەستی ناهێنێت، دەسڵەمێتەوە! لەبەرانبەر ئەوەدا نائاگایی زمان لە ئاکینجێبوونی کاتی سوبێکت لە ماڵەکەی خۆیدا (لەو ئیمکانەی کە لە ماڵ بەدەستی ناهێنێت) سڕ دەکاتەوە.. کەواتە ئەگەرچی نائاگایی زمان و ئەویدیکەی جیاواز پێکهاتەی ماڵی کاتی سوبێکتن. بەڵام ئێمە ناتوانین سوبێکت (لە ماڵی خۆیدا) بە ئەویدیکە غەریبە و نائاگایی زمان هەڵوەشێنینەوە؟! چونکە ئەو پێکهاتانە وەك روونمان کردەوە بەردەوام بوونی خۆیان لە ئازادیدا پراکتیزە دەکەن و بەندایەتی ڕەتدەکەنەوە.
بە گشتی زمان سوبێکت نییە، یان ناتوانرێت سوبێکت بێت! چونکە زمان وەك غەریبە، یان وەك نائاگایی، کردەیە.. بەڵام سوبێکت بکەرە.. سوبێکت فڕێدراوەتە نێو نائاگایی رووتی زمان و جیاوازییەوە. بەڵام نائاگایی زمان لە کار و بکەر تێدەپەڕێنێ و کردەیە.. نەك لەبەر ئەوەی زیندوویەتی خۆی بەردەوام لە بەرهەمهێنانەوەی کەلێن و بۆشاییدا دەبینێتەوە، یان لەبەر ئەوەی بەردەوام وەك کردە لە ئەزموونی نەبوونی راست دەبێتەوە.. بەڵکوو لەبەر ئەوەی بە مانا لاکانییەکەی سوبێکت ریاڵە و زمان ڕەمزە.
دەشێ ریاڵ بکەوێتە نێو کار و بکەرەوە، بەو مانایەی کە ژیانی تایبەتی هەیە. بەڵام ڕەمز دەکەوێتە نێو خەون و خەیاڵی نەزانراوەوە و خاوەنی هیچ گریمانە و پێشنیارێکی دیاریکراو نییە.
بۆیە سوبێکت دەتوانێت نزیکایەتیکردنی ئەویدیکەی غەریبە (لە ماڵی خۆیدا) بێت، یان نزیك زمان بێت، لە ناوەوەی خۆیدا. بەڵام لە

بنەڕەتدا غەریبە و نائاگایی وەك زمان بۆ سوبێكت خەون و خەیاڵی نەزانـراون. چـونكە بەنـدەواری سـوبێكت نییـن. لای فرۆیـدیش خەون بونیـادێكی رەمـزی هەیە. غەریبە و نائاگـایی وەك خەون و خەیـاڵ هەردووكیان زمانێك لەخۆ دەگرن، كە یاسا و رێسای گۆڕان و سەیرورە لە رێگـای ئـازادییەوە پرۆسیسـە دەكەن و لەوێشەوە وەك كارفرمـای رەمزی دێنەوە..

زمان غەریبەیە و سوبێكت نییە! زمان دایكە لە نائاگایی منداڵدا.. بۆیە مـنداڵ (لە گرێـی ئۆدیبـدا) بەردەوام خەون بەو ئیمكـانەوە دەبینێ، كە لە واقیعدا دەستی نایگاتێ. كەواتە زمان بوونێك نییە، لە ماڵی خۆیدا، چونكە ماڵی بوون قەڵەمڕەوی سوبێكتە و سوبێكت هیچ بەشێكی لێدەرناهێنرێت. سوبێكت ریاڵە و هەمیشە ڕیاڵ لەناو شوێنی خۆیدایە. شوێنی ڕیاڵ ماڵی سوبێكتە، بەڵام زمان بوونێكی رووتی بێ ماڵ و كۆچەری (لە خەیاڵ و خەونی سوبێكت)دا فەراهەم دەكات.

زمان وەك بوونی بێ ماڵ و كۆچەری بەردەوام نیگەرانی ئیمكانەكانی لە دەستدانی ئەو خەون و خەیاڵەیە، بۆیە هەمیشە ژیانی مەرگی خۆی هەڵگرتووە. زمان و نائاگایی بوون (بە بوون)ی ئەویدیكەی غەریبە لە خەون و خەیـاڵی سوبێكتـدایە، نەك لە مـاڵی سوبێكتـدا. لەبەرانبەر ئەوەدا سوبێكت وەك ریاڵ ناتوانرێت بەشێك بێ لە زمان و ئەویدیكەی جیاواز. ئەوە زمان و ئەویدیكەی جیاوازە هەمیشە وەك رەمز دەیانەوێ شوێنی ریاڵ بگرنەوە و هەرگیز ناتوانن! چونكە چەمكی ئازادی لە چەمكی چەسپان باڵاتر دەبینن. لەو حاڵەتەشدا زمان و ئەویدیكەی جیاواز بۆ سوبێكت تەنیا خەون و خەیاڵن و هیچی تر.

كاتێـك جیـاوازی و زمـان (غەریبە- نائاگـایی) لە جێگیربـوونی كاتییانەی بوونی خۆیاندا وەك (دراوسێیەكی كاتی) هەنگاو بەرەو (بوون بە) دەهاوێژن و بەردەوام لە بوونی جێگیر دەچنە دەرەوە بۆ بەخێرهـێنانی ناسنامەی مەرگی ئازادانەی خۆیان لە خەون و خەیاڵدا، یـان كاتێـك لەسـەر دواخستـنی مەرگـی ئـازادانەی خۆیـان بەردەوام دەكەونە نێو خەون و خەیاڵەوە.. ئەوە دەسـەلمێنن كە سوبێكت بوونی خۆی لە پێنـاو خێرایـی خۆیـدا نییە، بەڵكـوو دەمێـك گێڕانەوەی تەنیاییە و دەمێك گێڕانەوەی پێكەوەبوون و ئاشنابوونە بە زمان و جیاوازی.

لێرەدا سوبێكت جارێك دەبێتە خانەخوێی داهێنانی زمان و جارێك دەبێتە بـارمتەی جیـاوازی. یـاریكەری سـەرەكی لەنێـوان گێڕانەوەی تەنیایی و گێڕانەوەی پێكەوەبوون (كات و ئازادیی)ە.. بەڵام سوبێكت نازانێت كات چی دەكات و ئازادی بەرەو كوێی دەبات. لەبەرانبەریشدا بەردەوام زمان و جیاوازی لە دەریای(كات و ئازادیی)دا ون دەبن و سەرئاو دەكەونەوە..

زمان و جیاوازی

کاتی بەخۆرهێنانی داهێنان

زمان و جیاوازی، کاتی بەخۆرهێنانی خەون و خەیاڵی سوبێکتن. کاتێك زمان و جیاوازی لە داهێنانی بەردەوام و جیاوازی خەون و خەیاڵ دەکەون، ئیتر داهێنان دەبێتە تەنیایی زمان و سەرئاو دەکەوێت. جیاوازیش خەون و خەیاڵی داهێنان لە گۆڕانەوەی پێکەوەبوون ون دەکات.. کەواتە زمان و جیاوازی لە خەون و خەیاڵی سوبێکتدا بە جیهانمان دەناسێنیت و لە هەمان کاتدا جیهانمان لە خەون و خەیاڵدا بە نمایش دەکاتەوە.. لەوەوە سەرئاوکەوتنی سوبێکت لە داهێنان و ونبوونی سوبێکت لە خەون و خەیاڵدا دەناسینەوە.

سوبێکت کەوتەتە نێو نائاگایی رووتی زمان و جیاوازییەوە، هەر نائاگایی زمان و جیاوازیشە خەیاڵی داهێنان لە سوبێکتدا دەوەژێنە.. کەواتە بنەمای سەرەکی خەیاڵی ئەدەبی نائاگایی زمان و جیاوازییە و هەمیشە جیاوازی و نائاگایی زمان پرۆسەی داهێنان لە پەیوەندییەکی زیندوودا بونیاد دەنێتەوە. بە دیوەکەی دیکە سوبێکت (وەك سیستەمی فەنتازی فریودەر، یان وەك سوبێکتی بچووك) دەتوانێت خۆی لە سەرئاوکەوتن و ونبوون لابدات.. دەمەوێ بەڵام ئەوەی لەو شیکردنەوەیەدا بەشدارە بە مانا لاکانییەکەی ئەو بەشەیە لە سوبێکت کە سوبێکتی بچووك نییە، بەڵکوو سوبێکتی گەورەیە!

پرسیارە بنەڕەتییەکەی ئەو لێکۆڵینەوەیە ئەوەیە: ئایا (جیاوازی) و (زمان) ماهی بوون بونیاد دەنێن، یان داهێنان؟! ئەگەرچی (زمان و جیاوازی و داهێنان) یەك ئەویدیکە پێ دەکاتەوە.. بەڵام هەمیشە زمان و جیاوازی لە گۆڕانی بەردەوام و سەیرورەدان و داهێنان جێگیربوون و چەسپانی کاتی دەنەخشێنێت.. گۆڕانی بەردەوام و سەیرورە ماهییان نییە و کۆچەرییین. بەڵام جێگیربوون و چەسپانی کاتی لە دۆخی بێ ماهییدا بەدی نایەن.. بەو مانایەش زمان و جیاوازی گۆڕانەوەی تەنیایی و گۆڕانەوەی پێکەوەبوون بەیەکەوە دەگونجێنن. بەڵام داهێنان گۆڕانەوەی پێکەوەبوون دەچەسپێنێ. کەواتە سوبێکت لەلایەك وەك خانەخوێی داهێنان و لەلایەکی دیکە وەك خانەخوێ و بارمتەی زمان و جیاوازی خۆی یەکلانەکردەتەوە. دواجار زمان و جیاوازی لەلایەك کاتی بەخۆرهێنانی پێکەوەبوون و مەرگی جێگیربوونە، لەلایەکی دیکە کاتی بەخۆرهێنانی سەیرورە و تەنیاییە، یان روونتر لە یەك کاتدا بەخۆرهێنانی داهێنان و بەخۆرهێنانی سەیرورەیە..

سوبێکتی داهێنەر بە زمان بیردەکاتەوە، داهێنانی جیاواز بەرهەم دەهێنێ و پارێزگاری و پاسەوانی لە ماهی پێکەوەبوون دەکات. بەڵام زمان و جیاوازی لە حاڵەتی گۆڕانی بەردەوام و سەیرورە و نائاگایی

و غەریبی و کۆچدان. لەلایەك داهێنانی جیاواز جێگیربوونی کاتی و دڵنیایی دەبەخشێت. لەلایەکی دیکە زمان و جیاوازی بەرەو گومان و نەزانراو هەنگاو دەنێن.. بەو مانایەش ماڵی بوون لەنێوان زمان و جیاوازی، داهێنان و سەیرورە، کۆچ و جێگیربوون.. دەکەوێتە لەرزەوە.. بەڵام لەبیرمان نەچێت هەمیشە (ماڵ) جێگیربوون دەنەخشێنێت، ئەگەرچی کاتیش بێت. هەمیشە (کۆچکردن)ی بەردەوام لە هەنگاونان بەرەو نەزانراو زیندووە.

بەگومان تەنیایی داهێنان لە جیاوازی پێکەوەبووندا ئامادەیی هەیە. بەڵام کۆچکردن وەك گومانکردن لە نیشتەجێبوونێکی کاتییدایە، بە ڕابردوو و بە داهاتووە! لەو ئاکنجیبوونە کاتی و کۆچەدا وێنەی ماڵێك نمایان دەکرێت، کە بەردەوام سنوورەکانی کات و شوێنی لە گەڕاندایە. بەو مانایەش زمان وەك داهێنان لە هەموو کات و شوێنێکدا بوونی تەنیایی خۆی لە پێکەوەیی جیاوازی بووندا دەنوێنێ.

بەڵام هەر کاتێك پەیوەندیی نێوان (ڕیاڵ) و (رەمز) نەما، هەر کاتێك (جیاوازی) لەگەڵ (زمان) پەیوەندییان تێکچوو، ئەوە بەشایی داهێنان درووست دەبێت، ئەو بەشاییە هەر تەنها هەستکردن بە ئەزموونی نەبوونی و تەنیایی و نامەبوون و غەریبی نییە، ئەو بەشاییە هەر تەنها بەرهەمهێنانەوەی نەبوونی نییە، بەڵکووهەستکردنە بە مەرگ، مەرگیش تەنیا بە بوون بە جیاوازی و زمان پێ دەبێتەوە.

زمان و جیاوازی

ئازادی و گەڕان

زمان و جیاوازی لە ئەویدیکە و نائاگاییەوە سوبێکت دادەهێنێتەوە، بەڵام ئازادی و گەڕان لە تەنیایی و نامۆییەوە بەرهەمی دەهێنێتەوە. پەیوەندی زمان و جیاوازی لە داهێناندایە. پەیوەندی تەنیایی و نامۆیی لە سەیرورەدا زیندووە. کەواتە بەردەوام داهێنان دەبێتە پردی پەڕینەوەی گەڕان و سەیرورە. هەمیشە ئارەزووی داهێنان پردەکە بە ئەوەی هیچ توانایەکی نەگەتیڤیتی لەخۆدا هەڵگرتبێت، بە دیوەکەی دیکە بە ئەوەی بتوانێت خۆی لە بەشاییەکان بدزێتەوە؟!

دەمەوێ بڵێم لەنێوان ئارەزووی داهێنان و سەیرورەدا بەشاییەك (پردێك) هەیە، بەشاییەك، پردێك کە هەم زمانە و هەم گەڕان.. بە مانایەکی دیکە پانتایی بەرفرەوانی داهێنانەکانی ئەو (پردە/ بەشاییە) لەپشتی پانتایی بەرتەسکی سەیرورەوەیە. خودی ئەو هەلکارییە جەرەکیشە لە ئیستیفزاز و ئارامیی هەڵگرتن لە سوبێکت لەو پانتاییە بەرفرەوانەی داهێنان و بەرتەسکەی سەیرورەدا. ئەو هەلکارییە سوبێکت دەخاتە نیگەرانییەوە، ئەو هەلکارییە سوبێکت بە

گەڕانێك هاندەدات، كە هەر تەنها پاراستنی سیستمی زمانی لەخۆ نەگرتووە، یان هەر تەنها رووتكردنەوەی خەیاڵی زمان نییە، بەڵكوو ویستی شیكردنەوەی پرد و بەشایشە. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەوەشدا بەشایی و پردی داهێنان و سەیرورە هیچ وزەیەكی بە خراپبوون و زیانگەیاندن بە سوبێكت نییە، راستە هەمیشە ویستی شیكردنەوەی سوبێكت و بەشاییەكانی سوبێكت دەوەژێنێ. لە بەرانبەریشدا سوبێكت توانای شیكردنەوەی پرد و بەشاییەكانی سیستمی زمان وەك نەچێرەك بە ژیری و زیرەكی دەستكرد دەردەخات و هەر هەندەشی لەدەست دێت، ڕووت و قووتی زمان و خەیاڵی بەبەرگری سەیرورە نیشانی ژیری و زیرەكی دەستكرد بدات! بەڵام وەك دەردەكەوێت ژیری و زیرەكی دەستكرد بەردەوام پەشوازی لە بەرهەمهێنانەوەی خەیاڵی بەشاییەكان و ڕووتیی و سەیرورە سامناكەكەی خەیاڵ دەكات! بەو مانایەی كە زمان و جیاوازی لە داهێنانی ئەدەبییدا لە هەموو پرد و بەشاییەكان، لە هەموو ڕووتییەكان سەرنجڕاكێشتر خۆیان دەنوێنن، بەڵام ئازادی و گەڕان و سەیرورە لە زیرەكی و ژیری مەحاڵتر پیادە دەكرێن.

بنەمای سەرەكی داهێنانی خەیاڵی ئەدەبی نائاگایی زمان و جیاوازییە، بە دیوەكەی دیكەش ئەوە خەیاڵی زمانی ئەدەبیی و داهێنانە ڕووتی و گەڕان و سەیرورەی بەردەوام لە جەنگی بەشایی و پردی خەیاڵدا كە دەكاتەوە. ئەوە خەرایی و جەنگی بەشاییە پتر لە مەحاڵە بەڵاو دەبەتەوە! پردی خەیاڵ و جەنگی بەشایی خانەخوێی داهێنان و بارمتەی جیاوازیین، یان گەڕانەوەی تەنیایی و گەڕانەوەی پێكەوەبوونن.. هەمیشە لە كەی گەڕانكاری و پرسەكانی داهێناندا ئاشتەوایی دەخەنەوە، پێچەوانەوەی ڕاگەیاندنی جەنگ دژ بە پێگیری و چەسپان و ڕەتكردنەوەی ئەویدیكەی جیاواز، كە بە ناوی پاراستنی داهێنانی دادپەروەرانە، هەندەجار لە بوارەكانی زیرەكی دەستكردد دەیانبینین..

بەڵام خانەخوێی و بارمتەیی، تەنیایی و پێكەوەیی.. بەر لەوەی بە پردی خەیاڵ و جەنگی بەشاییەوە بەرەو گەڕان و سەیرورە هەنگاو بنێن.. بەرلەوەی ڕوخساری داهێنان و گەڕان لە پرد و بەشاییدا بچەسپێن.. بەرلەوەی جیاوازی و خەیاڵی زمان وەڵامی پرسیارەكانی پردی چەسپاوی داهێنان بداتەوە و بەشایی بكەوێتە بەشاییەوە.. بەشایی بكەوێتە لەسەندنەوەی گەیاندن و دواتر بەشایی بكەوێتە لەسەندنەوەی بەشاییەوە.. پردی خەیاڵ بەخستنە نێو جەنگێكی دیكەی بەشاییەوە بەرەو گەڕانكاری و داهێنانێكی دیكەی جیاواز دەبەتەوە! كەواتە تەنها لە گەڕاندا داهێنانی جیاوازی مومكینە، تەنها لە سەیرورەدا رووتبوونەوەی زمان مومكینە.. بەڵام هەر چۆنێ بێت سەیرورە روخساری چەسپاوی داهێنان ناخاتە جەنگی بەشاییەوە..

بەرلەوەی سەیرورەی جەنگی بەشایی ببینەت، لە پردی خەیاڵدا رووتبوونەوەی زمان (دەهێنان) لە ئامێز دەگرێت و لەگەڵ یەکتریدا دانووسان دەکەن و روخساری یەکتری بەرهەم دەهێننەوە.

پردی خەیاڵ و جەنگی بەشایی
لە رووتبوونەوەی زماندا

لە بەگەکانی پێشوودا ڕوونمان کردەوە، کە بۆچی سوبێکت لە جەوهەردا زمان نییە، ئەگەرچی باس لە جۆرێك لە مرۆق بکرێت، کە پتر مەبەست لەی ئەو کەسەیە، کە نیشانەی ناسراوی ژیری و زیرەکی هەڵگرتووە! یان واپێدەچێت بە سوبێکتی داهێنەر پرسیارەکان جۆرەکی تر بن، ئایا ئارەزووەکانی جەستە دژ بە زیرەکی و ژیری دەستکرد، پردی خەیاڵ و جەنگی بەشاییەکان و نائاگایی رووتی زمان بە نیشتمانی خۆیان دەزانن؟!
لە سەرەتادا با بەراوردێکی دوو مۆدێلی جیاوازی (ئارەزووی جەستە لە خەیاڵی ئەدەبیدا) و (خێرایی زانیاری لە زانستی تەکنەلۆژیدا) بکەین: یەکەمیان، وەك داهێنانی ئەدەبی و شانازییەك بە خەیاڵی نائاگایی رووتی زمان، بە هۆکاری ئەوەی کە لە بواری ئەدەبیدا مەلەی سوبێکتی داهێنەر لە دەریای نائاگایی رووتی زمان تا قووڵتر بێت، نرخی ونبوونی سوبێکت لە داهێنانی ئەدەبیدا بەرزتر دەبێت.
دووەمیان، تا زانیاری بە خێراییەکی کەڵەکەکراوتر لە زانستی تەکنەلۆژیا دەرکەوێت، زیرەکی دەستکرد، سوبێکتی دەستکرد باڵاتر دەبێت. بە مانایەکی دیکە ئەو هێزەی زیرەکی دەستکرد بانگی بۆ دەدا، هەمان وزەی متبووەکانی ئارەزووی جەستە نییە، ئەگەرچی داهێنانە، بەڵام داهێنانی زیرەکی دەستکرد نەپۆشراوە، داهێنانی زیرەکی دەستکرد لەسەر خێرایی و لۆژیك رادەبێتەوە.
بە گشتی داهێنان نە سیستەمێکی چەسپاوی هەیە و نە هەڵبژاردنێکی پێشنیازکراو. لە مێژووی سوبێکتدا داهێنان لە هەوڵێکی خودی وسبەلەکراو و داپۆشراوەوە بەرەو ئۆبێکتی دیار و دانەپۆشراوە دەچێت.. وەک چۆن خەیاڵی جوانی ناتوانە لە مرۆڤدۆستی و جیاوازی دەرنەکەوێت. ئارەزووی جەستەش (لەگەڵ هەموو جیاوازییەکان) ناتوانە لە زانستی تەکنەلۆژیا دەرنەکەوێت.. خەیاڵ بەرهەمهێنەری خەیاڵ و زانیارییە.. داهێنان داپۆشین و دانەپۆشینە و دەبێتە خەسڵەتی کۆبوونەوە و بڵاوبوونەوە. لە داهێنانی ئارەزووی خودی جەستەدا کۆبوونەوە لە رووتبوونەوەدایە. لە داهێنانی زیرەکی دەستکرد و رۆبۆتەکاندا بڵاوبوونەوە لە رووتنەبوونەوەدایە. یەکەمیان وەک فرۆید دەیگوت بنەمای ژیارییە، دووەمیان بانگی بەندگەراییە.
کەواتە ئەوە سوبێکت و ئۆبێکتە، رووتبوونەوە و رووتنەبوونەوە،

ئارەزووی جەستە و زانستی تەکنەلۆژیا.. ئاراستەی جوولەی جیاوازەکانی ژیان دەنرخێنن. بەڵام ئەو دوو دیدە جیاوازەی لە خەیاڵ و خەراییدا دەبینرێت، چییە؟ بێگومان ئەوەی وا لە سوبەکتی داهێنەر دەکات، لە ڕێگای خەیاڵی ئەدەبییەوە خۆی لە ژانوژوارەکانی واقیع بدزێتەوە، چێژی ئەدەبییە، یان جەنگی بە سوبەکتبوونە لە بەشاییەکانی خەیاڵی زماندا، بەو مانایەی کە سوبەکت فڕێدراوەتە نێو خەیاڵی رووتی زمانەوە. بەڵام دۆخی زیرەکی دەستکرد جیاوازە، پێگەی خەرایی دەستکرد و نەپێشینی زانیارییەکان بەو واتایە خۆی دەنوێنن، کە هەمیشە هاوکار و هاوپەیمانی خەیاڵی داهێنان (بەگشتی)یە، بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ یارمەتیی گەورە و درێژخایەن بە داهێنان دەبەخشێت.. کەواتە وەك ئاماژەمان بۆ کرد، زیرەکی دەستکرد لەو هێزە ناچێ، بە سڕ کردنەوەی پردی خەیاڵ و ململانێی بەشاییەکان بە گەڕان و داهێنان و سەیرورەوە ڕابماڵێت! دەمەوێ بەڵام زیرەکی دەستکرد هێزێکی تێکدەر نییە، بەڵکوو بەشێکی گەورەی سوودگەرایی و ئاڵوگۆڕی و چێژی لە خۆدا هەڵگرتووە. بەڵام هەمیشە سوبەکت لەبەرانبەر رۆبۆتدا نیگەرانە و لە مەرگی خۆی هەڵدێت!

بەشاییەکانی سوبەکت
زیرەکی دەستکرد

هەرگیز بەشاییەکانی سوبەکت لەبەرانبەر زانستی تەکنەلۆژیادا بەو مانایە نییە، کە خەیاڵی زمان و سەیرورەی داهێنان لە پاشەکشەدان، بەڵکوو بەو مانایەیە کە چیتر سوبەکت لە زانینی چەند زانیاری و زمانێکەوە کەسایەتی خۆی ناپێوێ! چیدی سوبەکت وەك هێزێکی سەرووی مەعریفەی زانراو بە تەنیا کردەی ڕەمزی نانوێنێ و چێژ و خۆشی نابینێ، بەڵکوو بەردەوام لە دۆخی سەیرورەی جیاواز و خەیاڵی داهێنان و خەرایی و لۆژیك و سەرسامی بەرهەمهێنراودایە..
سوبەکت وەك داهێنان بەرهەمهێنەری زانیاری و چێژە. زانستی تەکنەلۆژیا کۆگای زانیاری لۆژیکی و چێژە. لە سوبەکتدا داهێنان بەردەوام پەیوەندی لەگەڵ بیرکردنەوە و چێژ بەرهەم دەهێنێتەوە.. لە زیرەکی دەستکرددا زانیاری لۆژیکی کۆگاکراو سوودگەرایی و چێژ بەرهەم دەهێنێتەوە. چێژی داهێنانی خودی سوبەکت هەست و خۆشی دەوروژێنێ.. چێژی زانستی تەکنەلۆژیا لە خەرایی و سەرسوڕهێناندایە. یەکەمیان رووی ئاواکاری لە وێرانکاری پترە. دووەمیان رووی ئاواکاری و وێرانکاری لەیەکەوە نزیکە. یەکەمیان خەسڵەتی کۆبوونەوە و جێگیربوونی چێژ پەیڕەو دەکات. دووەمیان خەسڵەتی بڵاوبوونەوە و دابەشبوونی چێژ دەنوێنێ، بەمجۆرە ئەگەر

یەکەمیان پیاوسالارانە بکەوێتەوە، ئەوە دووەمیان ژنسالارانەیە..
کەواتە چێژی کەبەوەی خەیاڵی داهێنان و چێژی بەڵاوبەوەی خەرایی زانیاری، بە پلەی یەکەم لە مەرامەی ئەدەبی و مۆدێلی زانستیدایە.
یان بە مانای شیکاری دەروونی لە (ڤالووس/ خەسان)دایە. لێرەدا پرسیار ئەوەیە، چەندێتیی چێژ و چۆنێتی بیرکردنەوە دەکەوێتە کوێی پیاوسالاریی و ژنسالارییەوە ؟
وەك گوتمان سوبێکت لە دۆخی (پیاوسالاریی)دا وەك خانەخوێی ژن و خانەخوێ و بارمتەی جوانی و جیاوازی خۆی یەکلانەکردۆتەوە، ئەو یەکلانەکردنەوەیە وەك گەڕانکاری بەردەوام لە دۆخی (ژنسالاریی)دا بەرەو خەرایی دابەشبوونی چێژ و بەڵاوبوونەوەی بیرکردنەوە دەچێت.
واتە بەردەوام پیاوسالاریی و سەیرورەی بەرەو ژنسالاریی و خەرایی و لۆژیکی زیرەکی هەنگاو دەنێت. کەواتە کەی ئەو یەکلانەکردنەوەیەی لە پیاوسالارییەدا کەبەتەوە، هەر تەنها گومان لە سوبێکت ناچێنێت، بەڵکوو وەک تیغێکی دووسەرە گومان و تووندوتیژی لێدەبێتەوە..
بەڵام لەگەڵ هەموو ئەوەشدا ژنسالارییش لە توانای بەرهەمهێنانی گومان و تووندوتیژی بەدەر نییە.
بە کورتی ئەوە خەیاڵە و جیاوازییە لە رووی ئاسۆییەکەیدا بنەمای چێژ و ئاستی داهێنان لە سوبێکتدا دیاری دەکات. وەك چۆن لە رووی ستوونییەکەیدا گەڕان و سەیرورەی بەردەوامی تێدا دەوەژێنێ. لە هەردوو رووی ستوونی و ئاسۆییدا سوبێکت و رەبەت سەر بە خەرایی و لۆژیك و چێژن. ئاستی خیرایی رەبەت بەرفرەوانترە لە ئاستی خەرایی سوبێکت، بەڵام لە دۆخی ململانێ و هێرشبردن و پارێزگاریکردندا هەمیشە سوبێکت پشت بە نائاگایی رووتی زمان و جیاوازی دەبەستێت.
کەچی رەبەت بە خەرایی زانیاری بیرکردنەوەی لۆژیکی ناسراوە.
کەواتە هەمیشە لەبەرانبەر چێژی خەراو بەڵاوی رەبەتەکاندا، چێژی خەیاڵی داهێنانی ئەدەبی و هونەری کەمان دەکاتەوە.
گەڕان و سەیرورەی خەیاڵی داهێنان و زانستی تەکنەلۆژیا لە دوو ئاستدا ئامادەی- نائامادەن. خەیاڵی داهێنان وەك چێژی داهێنان (پارێزگاری) دەکات. زیرەکی دەستکرد وەك خەرایی زانیاری و لۆژیکی بیرکردنەوە (هێرش) دەکات. ئەوەی (خەیاڵی داهێنان) لە (زانستی تەکنەلۆژیا) جیادەکاتەوە کاتیی خەرایی و مەڕاڵەی جیاوازییە! ئەوەی (خەیاڵی داهێنان) لە (زانستی تەکنەلۆژیا) جیادەکاتەوە چەمکی جێگیربوون و دابەشبوونە.. بەڵام خەیاڵی داهێنان و درێژکراوەکەی (زیرەکی دەستکرد) نە کاتی بە دەست کەسەوە هێشتۆتەوە و نە مەڕاڵە، نە جێگیربوون و نە دابەشبوون.. زیندەگی لە زەمەنی خەیاڵی داهێنانی خەرا و درێژکراوەکەی لە جەنگدایە و جەنگیش چێژ و خۆشی ناس ناکات. جەنگ نە (کات) دەناسێ و نە (ئەخلاق)ی هەیە. بە دیوەکەی

دیکەش لە کەی هەرشە ئامادە و نائامادەکاندا گۆڕەپانی جەنگ سوبەکتە، ڕەبەت نییە! بە گشتی سوبەکت هەم هەرشەکەرە و هەم بەرگریکار.. سوبەکت قوربانییە، کە ناچارە بەرگریی لە ئامادەیی و لە هەمان کاتدا هەرشی نائامادەیی بکات.

هەڵوەشانەوەی سوبەکت
لەنێوان هەرشبردن و پارێزگاریکردندا

لە جەنگی زانیاری و چێژدا، نە سوبەکت دیارە نە لۆژیك… وەك چۆن لە جەنگی داهێنان و چێژدا، نە رووتی زمان خۆی دەنوێنێ و نە ئاستی بەرجەستەی جیاوازی… یەکەمیان لەبەر خێرایی، کاتی ئاوەدانەوەی نییە.. دووەمیان لەبەر چێژی خوێنەری هەموو شتزان بیر ناکاتەوە.. هەرشی زانستی تەکنەلۆژی لەسەر گریمانەی تووندوتیژی و گومان وەستاوە. هەرش و بەرگری خەیاڵی خوێنەر لەسەر کردەی گومان و تووندوتیژی چێژ دەردەکەوێت. کەواتە دەکرێ خواستی داهێنان و ئارەزووی خێرایی لە یەککاتدا لە بەرگریکردن و هەرشکردن، لە کەبوونەوە و بڵاوبوونەوەدا ببینین. بەو مانایەش ئەوەی بەڵێوەمان دەبات ئارەزووی خود نییە، خێرایی تەکنەلۆژیا نییە، گومان و تووندوتیژییە!

بە مانایەکی دیکە ئەبەکتی ئارەزووی داهێنان لە ڕێگای سەیرورەی بەردەوامەوە بە زانستی تەکنەلۆژیای خێرایی زیرەکی و لۆژیك دەگۆڕێت. بەیە ئەمە کەی ئەو گۆڕانکاریانە بازاڕیان لە هەموو کاتێك گەرمترە و خەڵکی سقیلیان خستۆتە گومان و لەرزەوە! بە گشتی ئارەزووی داهێنان و زانستی تەکنەلۆژیا نەك هەر کاتی بە رامان ئاوەدانەوە نەهێشتەتەوە، بەڵکوو تووندوتیژی و دڵەڕاوکێشی لای بەشەکی زۆری خەڵکی سقیلی کەی گۆی زەوی بڵاوکردۆتەوە.!

داهێنان هەر تەنها وەك ئەبەکتی ئارەزوو ناچێتە نێو خێراییەوە، زانستی تەکنەلۆژی هەر تەنها وەك خێرایی بڵاوبوونەوە داهێنان ناکات، بەڵکوو بە پاساوی گۆڕانکاری و سەیرورەی بەردەوام لە ژیاندا هەنگاو دەنێن، بەڵام ئەو هەموو هەوڵ و کۆششەی زیرەکی، ئەو هەموو داهێنانە یەك لە دوا یەکانە.. هیچ قەناعەتێك لای ئەو کەسانە دروست دەکەن، کە ئەخلاقییانە بیر دەکەنەوە؟

بەگومان لە پشت هەرهۆکارێکەوە هۆکارێکی دیکە هەیە، بەیە وەك چۆن وزەی خەیاڵ پاساوی بە داهێنانی بەردەوام هەیە، بەمجۆرەش زانستی تەکنەلۆژیا پاساوی بە خستنە لەرزەی واقیعی باو هەیە.. بەڵام دواجار ئەو هەموو خیراییەی زیرەکی دەستکرد و خەیاڵی داهێنان، ئارامی لە ژیان هەڵگرتووە! چونکە مرۆڤ هیچ دەرفەتێکی بە رامان لە جوانی لەبەر دەستدا نەماوەتەوە. ژیان کەوتۆتە نێو گومان و

تووندوتیژییەوە. بە کورتی خەیاڵی داهێنان چێشنی زانستی تەکنەلۆژی هەر تەنها بە داهێنانە یەك لەدوا یەکەکان و خێرایی زانیارییەکانی خۆی سەرسامە..
کەواتە ئەوەی بەرگری دەکات، سوبێکت نییە ئارەزووی ئۆبێکتە، بەڵام ئۆبێکت تەنیا چەمکێکە لەنێو گوتارەکانی سوبێکتدا، تەنیا لە چوارچێوەی سوبێکتدا دەتوانێ کۆببێتەوە. ئارەزووی ئۆبێکت لە سەروەری سوبێکتدایە. چەمکی (سەروەری) جۆرێك لە سەرگەورەیی بە سوبێکتی رسکاوی نێو خەیاڵی زمان و نائاگایی دەگەڕێنێتەوە، بەڵام زانستی تەکنەلۆژیا و پەلهاوێژتنی بۆ پانتاییەکانی ژیان، ئارەزووی ئۆبێکتی لە کۆکردنەوە و سەپاندندا تێپەڕاندووە و لە خێرایی بڵاوبوونەوە و دابەشبوونی چێژدا گەمەی پێدەکات.. دەمەوێ بڵێم لە نائامادەیی چێژی کۆکراوەی ڤالووسیدا تۆڕە چێژ هەژموونداره.
زانستی تەکنەلۆژیا هەر تەنها خێرایی لە کۆکردنەوە و دابەشکردنی زانیارییەکان پرۆسیسە ناکات، وەك چۆن خەیاڵی داهێنان هەر تەنها کۆکردنەوەی پەیوەندیی چێژی خوێنەری جیاواز و چێژی زمان نییە. بە کورتی داهێنان گ□□□ایەڵیکردن بە نەناسراوەکی رووت نییە، کە ئارەزووی جەستە و رێبەتەکانن.. کەواتە ئەو گۆڕانکارییە خێرا و سێیوورانەی لە گردبوونەوە و جێگیربوونەوە بەرەو بڵاوبوونەوە و دابەشبوونمان دەبات، گۆڕانکاری رووتی تەکنیکە.. میکانیزمی گومان و تووندوتیژیش رووتی تەکنیك و ئۆبێکتی خەیاڵ بەڕێوەی دەبات..
خەیاڵ کێیە، خێراییە یان ئەویدیکەی خوێنەر، تەکنیکە یان ئۆبێکت، پێکهاتەی زیرەکی دەستکردە یان بەشداریکەری داهێنان؟ بێگومان خەیاڵ نادیارە، خەیاڵ ئەوەیە، کە تەکنیك بەجێی دەهێنە، تەکنیك بەرجەستەی دەکات، بۆیە هەرگیز (کێیەتی)یەکەی خەیاڵ بە تەکنیك پێناسە ناکرێت، یان لەوەدا نییە پێناسە بکرێت.. کێیەتی خەیاڵ لەنێوان خێرایی دەستکرد و چێژی ئەویدیکەدا تەکنیکە، هەرگیز تەکنیکیش بە ئاماژەکان یان مانا دیاریکراوەکان ناگەڕێتەوە.
کێیەتی خەیاڵ، ئۆبێکتی ئارەزوو و تەکنیکی خیرایی بەرهەمدەهێنێتەوە. دەتوانین بڵێین وێنەکانی خەیاڵ دەمامکی نائاگایی زمان و جیاوازییە. بەڵام ئەوەی وێنەی ئارەزووی جەستە و زانستی تەکنەلۆژی لێکجیا دەکاتەوە، کردەی بەرهەمهێنانەوە و کاری سەرسامکەرانەیە! کۆبوونەوە و بڵاوبوونەوەیە..
هەمیشە وزەی کۆکراوەی خەیاڵ، بوونی خۆی لە بەرهەمهێنانی ئاستە جیاوازەکانی داهێناندا هەڵگرتووە. بەڵام رووتی خێرایی بوونی خۆی لە وزە دەرپەڕیووەکاندا هەڵدەگرێتەوە، کەواتە بەکارهێنانی ماتەوزەکانی داهێنان لە رێگای زیرەکی دەستکرد لە پێناو بڵاوبوونەوەیە.. بەشێکی گەورەی بڵاوبوونەوە لە پێناو دابەشبوونی

بازاڕی زانیارییەکانە، لە دەرکەوتنی سوود و چێژگەرایی و دووبارە دەرکەوتنە. بەڵام دەرکەوتنی داهێنانی خەیاڵ لە بەردەوامی ئاستە جیاوازەکانی بەرهەمهێنانەوەدایە.
وەك دەزانین زیرەکی دەستکرد هاوکاری داهێنان دەکات. داهێنانیش بە شێوەی جۆراوجۆر وزە متکراوەکانی دەخاتە خزمەتی زیرەکی دەستکردەوە. بۆ مانایەش کردەی داهێنان ماتە وزە پێشراوەکانی پێشکەش زیرەکی دەستکرد وەك رووتبوونەوەی دەرکەوتن دەکات. لە بەرانبەریشدا زیرەکی دەستکرد وزە دەرپەڕنراوەکانی خەرایی وەك نەپێشین نیشان دەدات. لەرەدا داهێنان هیچی لە دەستنەداوە، بەڵکو لەژێر نەپێشین پێشینی بەدەستهێناوە! بە مانایەکی دیکە ئەوەی داهێنان بەدەستیهێناوە ئاستە جیاوازەکانی داهێنانی خەیاڵی پێشینە. ئەوەی زیرەکی دەستکرد دەجوولێنێ، نەپێشراوی خەراییە..
وزە دەرپەڕنراوەکانی زیرەکی دەستکرد خەیاڵی نیین و لە زانینی پێتی دەردەکەون، بەڵام ئاستە جیاوازەکانی داهێنان جگە لە خەیاڵی داهێنان لە ئۆبێکتدا کورت دەکرێنەوە. بۆ مانایەش وێنەی زیرەکی دەستکرد بەر لە دەرکەوتن لە مەحاڵی نەپێشیندایە. تاکە ئیمکانی رووتی داهێنان لە ئاستە جیاوازەکانی بەرهەمهێنانەوەی داهێناندایە..

ماتەوزە و وزەی دەرپەڕیوو
ئارەزوو/ تەکنەلۆژیا
چەمکی (پەیوەندی)ی لەگەڵ ئەویدیکەی جیاواز و خەیاڵی داهێنان لە چەمکی ئارەزووی جەستەدا کۆدەبێتەوە. چەمکی (روو-بە-روو) بوونەوەی زانیاری و خەرایی لە چەمکی رووتی زانستی تەکنەلۆژیادا بڵاو دەبێتەوە! بۆ مانایەش ئامادەیی (ئارەزوو/ رووتی) دەرفەتی بەیەکەوەبوون و بڵاوبوونەوە، دەرفەتی دەرپەڕاندنی وزە متبووەکان و وزە دەرپەڕیووەکان ئاسانتر نیشان دەدات. واتە لەلایەك خوێندنەوەی ئارەزوومەندانە بە گەیشتن ئاسانتر دەکەوێتەوە، لەلایەکی دیکە مەرج نییە لە هەموو پەیوەندی و رووبەڕووبوونەوەیەکدا، لە هەموو (ئارەزوو) و (رووتی)یەکدا دەرفەتی کۆبوونەوە هاوتای دەرفەتی بڵاوبوونەوە بێت! چونکە لە فرە زانیاری و فرە رووتیدا پانتایی بڵاوبوونەوە و دابەشبوونی چێژ لە پانتایی چێژی کۆبوونەوەی ئارەزوومەندانە فراوانترە.. چونکە بەجێهێنانی چێژی وزە دەرپەڕیووەکانی (زانیاری-نەپێشین) لەگەڵ پرۆسەی بەجێهێنانی چێژی وزە متبووە کۆبووەکان جیاوازە..
چێژی زانستی تەکنەلۆژیا کە بڵاو و دابەشکراوە، لە گۆڕانکاریی بێکۆتایی هەنگاو بەرەو بانگێك لە بەرزایی نەبینراوەوە دەنێت، بە

خێرایی زانیاری و خەیاڵە پڕ چێژەکانیانەوە دەبن بە دراوسێی چێژی وزە متبووە ک□ بۆوەکان، یان بوونە ئەخلاقییەکەی ئارەزووی جەستە، لەو لێکنزیکبوونەوەیەدا خێرایی زانیاری دەیەوێ خەیاڵەکانی ئارەزووی جەستەی (دراوسێ) بخاتە ژێر پرسیار و تاقیکردنەوەی زانستییەوە و دواتر ئارەزوو چەشنی ئۆبێکت جێبهێڵێت!.. جێهێشتنی ئارەزووەکانی جەستەی دراوسێ وەك ئۆبێکت لە زۆربەی رووەکاندا دەلالەت لە پێشکەوتنی خێرای زانیاری و رووتی زانستی و بڵاوبوونەوە و دابەشبوونی سوودگەرایی و چێژ دەکات.

بەمجۆرە (پەیوەندی)ی ئارەزوومەنددانە دەلالەت لە بەرپرسیارێتی ڤالووسی و بەرهەمهێنانەوە دەکات. بەڵام (روو-بە-روو) زانیاری و خێرایی ئاشکراکردنی ڕووتییە، لە هەر رووتییەك رووتتر.. هەڵبەتە پەیوەندی ئارەزوومەندانە هەوڵدەدات چەمکی رووبەڕووبوونەوەی زانیاری و خێرایی بخاتە بەردەم تەحەدایەکی ئەخلاقییەوە، بەوەی یان دەبێت میوانداری لە چێژی ئارەزووی جەستە بکات، یان مۆدیلی تەکنۆلۆژی وەك مۆدیلێکی بێ مۆراڵی بسەلمێنێت. بێگومان بنەمای ئەو تەحەدایە لە ململانێی رەسەنێتی و ناڕەسەنێتی جوانتر دەردەکەوێت.. بە دڵنیاییەوە ئەگەر چەمکی خەیاڵ لەو خوێندنەوەیەدا وەلا بنێین، ئەوە تەحەدای مۆڕالی تاکە هەوڵێکە بەرانبەر نەزمی داگیرکارانەی چێژی تەکنۆلۆژیا بوەستێتەوە.

ئەگەر ئارەزووی جەستە و ئاوێزانبوون وەك سیمایەکی ژاکاوی پەیوەندی نێرسالارانە تەماشا بکەین، ئەوە هێشتا مۆدیلی تەکنۆلۆژیا شتانێکی مێسالارانەی جیاوازی ل□ پێشەوەیە، کە بتوانێ دووبارە بیبەخشێتەوە و بەشی بکات! واتــە مۆدیلی تەکنۆلۆژیا (وەك پەیوەندی و رووبەڕووبوونەوە) هێشتا بەرپرسیارە لە پ□ش□وازییکردنی نێرسالارانەی ئەخلاقیی.. بەڵام پرسیار ئەوەیە، ئایا بانگی بڵندگەرایی مێسالارانە، بانگی پێدانی ئەدرەسی رووتبوونەوەیە، بە ئارەزووی نێرسالارانە.. تاکو لە سێنتەرگەرایی بێتە دەرەوە و بە دابەشبوون رازی بێت؟

لەبەر ئەوەی ئەویدیکەی جیاواز چیدی لە ماڵی نێرسالارییدا نییە و لە ژێر ئاسمانێکی بێ پەچەتر و بڵاودایە. لەبەر ئەوەی چیدی ئارەزووی جەستە ئارەزووی خستنەناوەوەی ک□ بۆوە بەرانبەر بڵاوبوونەوە و دابەشکردن نییە، لەبەر ئەوەی ئەوە تەکنۆلۆژیایە دەبێتە زانیاری و خێرایی، نەك ئارەزووی جەستە.. ئیتر ئەو ململانێیە دەبێتە تووندوتیژیی بەرانبەر ئەو ئارەزووەی ماوەتەوە.. بەرانبەر ئەو سوبێکتەی بە هۆی تێپەڕاندنی کاتی تێپەڕێنراو دەکێشێتەوە و دەکەوێتە نێو ڕاباردووەوە و لە ئێستا وندەبێت. ئەگەرچی ئەو سوبێکتەی ماوەتەوە هەمیشە پەیڕەوی دراوسێتیی□کی باش

دەکات، بەدەم بانگیانەوە دەچێت، با ئەدرەسەکەی هەڵەش بێت..
ئازاری ئەدرەسی هەڵە لە کوێیە؟ لەوەیە کاتێک ئەو سوبێکتەی ماوەتەوە، ئەو ئارەزووەی لە بەرانبەر فرە زانیاری و خێراییدا ماوەتەوە، ئەو رەسەنە، وندە بێت.. وندە بێت بەرانبەر گوتاری ناڕەسەنی دەرەوە کە لە قسەکردن بە واتا سادەکەی زیاترە، لەوێشەوە هەر کە لە خۆی دەڕوانێت شەرم لەخۆی دەکات و ئارەزووەکانی دەکشێنێتەوە لە کشانەوەشدا پێش هەموو پرسێک داوای (ببوورە) دەکات.

پرسی (ببوورە)
لە تاقیکردنەوەی زانستیدا
تەکنەلۆژیا لە ماوەی کارکردنیدا زانیارییەکی خێرا و زۆری ئاشکرا کردووە.. لە بەرانبەردا ئارەزووی سوبێکتی رەسەن پرسی میوانداریی (دراوسێی)ی بێمەرج بەرز دەکاتەوە.. واتە بە جۆرێک لە جۆرەکان ئارەزووی سوبێکت لە بەرانبەر چەمکی بڵاوبوونەوەی تەکنەلۆژیدا دەستی لە چەمکی کۆبوونەوە شلکردووە.. بەڵام لای زیرەکی دەستکرد ئەو دەست شلکردنە بە نێو تاقیکردنەوەی زانستیدا نەڕۆیشتووە.. هەر شتێ بەنێو تاقیکردنەوەی زانستیدا رەتنە بێت، زیرەکی دەستکرد نایخوێنێتەوە.. کەواتە ئەگەر بمانەوێت بە درووستی لە پرسی (ببوورە) تێبگەین، ئەوە دەبێ بە تاقیکردنەوەی تەکنەلۆژیایی بڵاوبوونەوەدا تێپەڕین..
پرسەکە ئەوەیە ئارەزووی سوبێکتی رەسەن لە دەستی کێ داوای لێبووردن دەکات؟ ئایا تەکنەلۆژیا داگیری کردین.. پرسی ببوورە ڕزگارمان دەکات؟! هەڵبەتە (ببوورە) وەک نەریتێکی مرۆڤدۆستانە لە دێرزەمانەوە هەبووە و هێشتایش هەر ماوە، بەڵام هەرگیز تەکنەلۆژیا (زیرەکی دەستکرد) فریای دووبارەکردنەوەی ئەو پرسانە ناکەوێت، تەکنەلۆژیا داکۆکی لە خێرایی و زانیاری دەکات وئاوڕناداتەوە..
کەواتە ئەو هاودەنگییەی لەنێوان زانیاریی و خێرایی درووست بووە، لەنێوان بڵاوبوونەوە و دابەشبوون درووست بووە، بەشێک لە هۆکارەکانی هەم قەتیسکردنی مرۆڤدۆستییە لە پیاوسالاری (سەرکێشییەکانی ڤالووس)، هەمیش پێشکەوتنە خێراکانی مێسالاری و رووتییە، هەم گۆڕینی دراوسێ بوو لە بەدەمداچوونیی بە مەرجەوە بە چێژ و قازانج و قۆستنەوەی وەک بارمتە..
بەمجۆرە زانیاری و خێرایی چیدی دەرفەتی ئاوڕدانەوەی لە دراوسێ نییە، تەنها وەک بارمتەی پڕ چێژ و سوود نەبێ، نایخوێنێتەوە.. ئیتر تەکنەلۆژیا روخساری دراوسێی لە دەرەوە و بە دەرەوە دەوێت، دراوسێ وەک ئۆبێکت بەکار دەهێنێت.. کاتێک تەکنەلۆژیا لە دەرەوە لە سیمای بارمتە، لە سیمای دراوسێ دەڕوانێت، بە یارمەتیدانی

ئەدرەسی هەڵەی خۆی پێدەدات.. نەك لەبەر ئەوەی خانەخوێ کۆنترۆڵ لە بارمتە، نەك لەبەر ئەوەی تەکنەلۆژیا بەردەوام گۆڕانکاری و سەیرورەیە و خانەخوێ لەبری بارمتە جێی جیاوازی گرتەوە.. نەك لەبەر ئەوەی تەکنەلۆژیا ئەویدیکەیەکی کەچەرییە و ئاوە ناداتەوە، ئەگەرچی خێرایی و زانیارییەکانی چەوساندنەوەی جیاوازیشی لەبکەوێتەوە.. بە کورتی تەکنەلۆژیا فریا ناکەوێت لەبری زانستی تاقیکردنەوە لەگەڵ پرسی (ببوورە) ئەخلاقی بەتەوە! جگە لەوەش ئەخلاقیبوونی تاقیکردنەوە لە خێرایی کەم ناکاتەوە.. خێرایی زانیارییەکان بەرپرسیارێتیان نییە.. زیرەکی دەستکرد لە رووی ئەنتەلۆژییەوە نا-ئەخلاقییە. تەکنەلۆژیا لەو تووندوتیژییەدا، کە تووندوتیژیی تەتاڵەتییە و تووندوتیژییەکەی لە خێرایی دەرچووە.. بەردەوام گەمەی بارمتەکان و هەڵگەڕانەوە و جەنگەکە دەکات. لەبەرانبەریشدا سوبێکت کە بارمتەی زمانی نائاگایی و جیاوازیی و داهێنانە لە (ببوورە)دا هاوبەشی تەکنەلۆژیا بکات، کە دیسان هەر تەکنەلۆژیایە.

هەولێر 12/1/2025
عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

زیندان وەک ئامرازی سەرکوتکردنی هزری ئازاد.. ئاسۆس ساڵح

فیلمی (A Twelve-Year Night) بە نموونە

«بیری ئازادیم لە زیندانا فراوانتر ئەبێ
قوڵە بە سەر ئەو دوژمنە هیوای بە بەندیخانەیە» — قانع

فیلمی "A Twelve-Year Night" (دوازدە ساڵ تاریکی)، بەرهەمێکی سینەمایی قوڵ و کاریگەرە کە چیرۆکی ڕاستەقینەی سێ زیندانیی سیاسی تۆپامارۆ لە ئوروگوای دەگێڕێتەوە. تۆپامارۆ، بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی نیشتیمانی ـــ گروپێکی مارکسیست-لینینیست و گەریلای

شاریی بوون و لەنێوان ساڵانی ١٩٦٠ تا ١٩٧٠ چاڵاکیان لەناو شارەکان ئەنجام دەدا. چەپی ڕادیکاڵ بوون. لە ساڵی ١٩٧٣دا، دوای شکستی تۆپامارۆییەکان و سەرکەوتنی حوکمەتی دیکتاتۆری دوای کودەتایەکی سەربازی، لە ٧ی مانگی ٩ی١٩٧٣ نۆ ئەندامی ئەم گروپە دەستگیر دەکرێن و دەکرێن بە دیل. ئەم فیلمە چیرۆکی سێ لەم دەستگیرکراوانە دەگێڕێتەوە کە بۆ ماوەی ١٢ ساڵ بە شێوەیەکی نامر□قانە لە زیندانی تاکەکەسیدا دەهێڵرێنەوە. یەکێک لەوان، "خۆسێ مۆخیکا"یە، کە دواتر لە تەمەنی ٧٥ ساڵیدا و لە ساڵی ٢٠١٠ دەبێتە سەرۆک کۆماری وڵات. یەکێکی تر ئێلوتێریۆ فێرناندێزە کە دوای ئازادبوونی بووە سیناتۆر و وەزیری بەرگری. هەروەها، ماوریسیۆ ڕۆسێنکۆف کە نووسەر بوو دوای ئازادبوونی دەست دەکاتەوە بە کایەی ئەدەبی خۆی و شاعیر و ڕۆماننووس و شانۆنامە دەنووسێت و لە مۆندۆتیق□ د□بێتە بەڕێوبەری ڕۆشنبیری ئەم شارە. فیلمەکە پیشانی دەدات کە چۆن دەسەڵاتی سەرکوتکەر، زیندان دەکاتە ئامرازێک بۆ تێکشکاندنی کەسایەتی و هزری ئازادیخوازان، بەڵام سەرکەوتوو نابێت لە شکاندنی ئیرادەیان. کەسانی شکستخواردوو ئەوانەن کە زوو خۆیان بەدەستەوە دەدەن! کەسانی سەرکەوتوو ئەوانەن کە خۆیان بەدەستەوە نادەن و بە ئیرادە و هێزەوە ڕووبەڕووی دۆخە دژوارەکان دەوەستنەوە.

زیندان لە مێژووی خەباتی گەلاندا تەنها شوێنێکی فیزیکی نییە، بەڵکو میکانیزمێکە کە بەکاردێت بۆ نیشاندانی هەوڵی دەسەڵات بۆ کپکردنی دەنگی جیاواز و سەرکوتکردنی ناڕەزایەتی و هزری ئازاد.

زیندان وەک ئامرازی سەرکوتکردن:

لە ژێر حوکمی هەر دەسەڵاتێکی دیکتاتۆر، فاشیست، تۆتالیتار و ئۆلیگارشیدا، زیندان دەبێتە شوێنی کپ کردنی هزری ئازاد، ڕەخنە و بیروڕای جیاواز. ئەمە لە ڕواڵەتدا تەنها سزایەکی تاکەکەسییە، بەڵام لە ناو□□کدا نیشاندانی هێز و پەیامی سیاسی دەسەڵاتە. لێرەدا ئەم زیندانە یان سزایە، خۆی دەشارێتەوە لە پشت پەردەی یاساوە. بەڵام لە ڕاستیدا ئامرازێکی بێ-یاسایە بۆ پاراستنی هێز و دەسەڵات.

دەسەڵاتە سەرکوتکەرەکان بەردەوام لە هەوڵی دووبارە پێناسەکردنی زیندانن وەک شوێنێکی "یاسایی" بۆ سزادانی ئەوانەی دژی سیستەمەکەیان دەوەستنەوە. بەڵام زیندان لە ڕاستیدا بووەتە گۆڕەپانی ململانێیەکی ئایدیۆلۆژی و فیکری. لە فیلمی "A Twelve-

Year Night”دا، دەبینین چۆن دەسەڵاتی سەربازیی ئۆرۆگوایی سێ چالاکوانی سیاسیی چەپ جیادەکەنەوە و بەردەوام دەیانگوازنەوە بۆ بنکە سەربازییەکان، دەیانهێڵنەوە لە ژێر بارودۆخێکی نائینسانیدا، بە ئامانجی تێکشکاندنی کەسایەتییان و وەرگرتنی زانیاری و شێتکردنیان.

هەمان میکانیزم لە لایەن ڕژێمە سەرکوتکەرەکانی ناوچەکەی ئێمەش بەکار هێنراوە، وەک بەعس لە عێراق، ڕژێمی پەهلەوی و کۆماری ئیسلامی لە ئێران، یان تورکیا بەرامبەر بە کورد. نموونەی ئەو شکەنجە و زیندانانەی وەک ئەبوغرێب، دیاربەکر، سیدنایا …هتد، هەموویان بەشێکن لە میکانیزمی بێدەنگکردنی دەنگی ناڕازی و سەرکوتکردنی هزری ئازاد.

زیندان و پێشڕەوانی گۆڕانکاری:

سروشتی گشت دەسەڵاتە خۆسەپێنەکان لە یەکتر نزیکە. هەر لە ساتی دەستپێکیانەوە تا کۆتاییان، زیندانەکان پڕدەکەن لەو مرۆڤانەی هزری ئازادیان ڕام ناکرێت. هەرگیز سڵناکەنەوە لە ئازار و ئەشکەنجەی جەستەیی و دەروونی بە ئامانجی لەناوبردنی ئەو ڕۆحیەت و ئیرادەیەی هەیانە. بەڵام وەک قانیع دەڵێت: “قوڕ بەسەر ئەو دوژمنەی هیوای بە بەندیخانەیە”، چونکە زۆرن ئەوانەی زیندانیان لە سیمبولی داگیرکردن و لەناوبردن، گۆڕیوە بە سیمبولی ئازادی و بەرخودان.

لە فیلمی “A Twelve-Year Night”دا، دەبینین چۆن خۆسێ مۆخیکا و هاوڕێکانی لە ناخی تاریکی و تەنیاییدا، سوور دەبن لەسەر پاراستنی هزر و بیروباوەڕیان. ئەوان بەرگەی ١٢ ساڵ ئەشکەنجە و ئازاری جەستەیی و دەروونی دەگرن بێ ئەوەی ملکەچ بن. ئەم ئەزموونە هاوشێوەی ئەزموونی زۆرێک لە زیندانییە سیاسییەکانی جیهانە.

زۆرێک لەو کەسایەتییانەی بوونەتە ڕابەری گۆڕانکاری، زەمەنێکی درێژیان لە زینداندا بەڕێ کردووە. وەک لینین، گرامشی، ماندێلا، هۆشی مینە، ئانگ سان سوکی، مارتن لۆسەر کینگ، یوسف سەلمان یوسف (فەهد)، عەبدوڵڵا ئۆجەلان، خۆسێ مۆخیکا و چەندانی تر کە لە ژماردن نایەن. هەر یەک لەم کەسایەتییانە چیرۆکی تراژیدی تایبەتی خۆیان هەیە و بوونەتە سەرچاوەی ئیلهام و ئیرادە بۆ نەوەی دواتریان بۆ وەستانەوە دژی هەر دەسەڵاتێکی خۆسەپێن و دیکتاتۆری.

ڕەشبگیری و سەرکوتی هزری ئازاد

ئەو ڕەشبگیرییەی بەعس و هاوشێوەکانی دەیانکرد دژی هەر کەسێک کە بۆنی گوڵی ئازادیی لێ بهاتایە، نموونەیەکی بەرچاوی ئەو سیاسەتە دڕندانەیە کە مێژووی سەردەمی نوێ خۆیەوە بینیویەتی. هەزاران کوردی بێتاوانی بەهۆی بیروباوەڕ، خوێندنەوەی کتێبێک، یان تەنانەت گوێگرتن لە گۆرانییەک دەستگیرکراون و ڕەوانەی زیندانەکان کراون، تا ئێستاش بەردەوامە.

دەستگیرکردنی بەکۆمەڵی گەنجان و چالاکوانانی کورد، لە ئێران و تورکیا تا ئێستاش بەردەوامە. ئەمەش نموونەی ئەو تراژیدیانەن کە گەلی کورد بینیویەتی. هەموو ئەمانە بەشێکن لە هەوڵی سیستەمە سەرکوتکەرەکان دەیگرنەبەر بۆ لەناوبردنی ئیرادەی کورد و بێدەنگکردنی هزری ئازاد.

ئەم تراژیدیانەش هاوشێوەی ئەزموونی تۆپامارۆکانی ئۆرۆگوای لە فیلمی “A Twelve-Year Night”دا، سەرئەنجام نەیانتوانیوە ئیرادەی گەلی کورد بشکێنن و ویستی ئازادیخوازی و مافخوازی لەناوبڕن. بەپێچەوانەوە، ئەم کارەساتانە بوونەتە سەرچاوەی بەهێزکردنی بیری نەتەوەیی و خۆڕاگری گەلی کورد.

زیندانی مۆدێرن: داگیرکردنی فیزیکی و هزری

زیندان لە مێژووی هەموو گەلێکی ژێردەستە و چەوساوەدا یادەوەرییەکی تراژیدییە. هەر ئەمەش وا دەکات ئەدەبیاتی زیندان زیاتر پەرەبسەنێت و لە ڕێگەی کاری ئەدەبی، فەرهەنگی و کەلتوورییەوە چیرۆکەکانی زیندان بگێڕدرێنەوە.

جۆرج ئۆروێڵ، لە ڕۆمانی “١٩٨٤”دا، کە باس لە دەسەڵاتێکی تۆتالیتار و دیکتاتۆر دەکات، زیندان/ژووری ژمارە ١٠١ وەک نموونەی تێکشکاندن و گۆڕینی هزری لۆژیکی مرۆڤ وێنا دەکات. لەو ڕۆمانەدا، ئۆروێڵ خەسڵەتی ترسناکی زیندانی مۆدێرن دەخاتە ڕوو کە تەنها داگیرکردنی جەستە ناکاتە ئامانج، بەڵکو دەیەوێت هزر و هۆشی مرۆڤیش داگیر بکات. دەسەڵات دەیەوێت چی بووێت ئەوە لای زیندانی بکاتە حەقیقەت و ڕاستیی ڕەها، وەک: ٢+٢=٥.

لە فیلمی “A Twelve-Year Night”یشدا دەبینین چۆن سیستەمی سەرکوتکەر سێ زیندانییەکە لە دنیای دەرەوە دادەبڕێت، هەوڵدەدات بیریان بچێتەوە، ناچاریان بکات وا بیربکەنەوە کە دۆڕاون و خەبات بێ سوودە. بەڵام سەرئەنجام، ئەوان توانیویانە پارێزگاری لە هزر و بیروباوەڕی خۆیان بکەن.

ئەدەبی زیندان لە ئەدەبیاتی کوردیدا

ئێمە وەک گەلێکی داگیرکراو، لە هەر چوار پارچەکەی کوردستان، چەندان مرۆڤی شۆڕشگێڕ و قارەمانمان لێ خراوەتە گرتووخانە، بەڵام وەک پێویست ئاوڕی لێ نەدراوەتەوە. چیرۆکە تراژیدی و کۆمۆنەکانی زیندانییان تا ڕادەیەک فەرامۆش کراوە، ئەوەی بەزیندوویی هێشتوونیەتەوە، نەمری خودی چیرۆکی داستانییەکەیانە.

تا ڕادەیەک زەمینەیەکی لەبار بۆ لێکۆڵینەوە و نووسین لەمەڕ ئەدەبی زیندان هەیە، بەڵام ئەدەبیاتی کورد لەو ڕووەوە لاوازە. هەرچەندە بەشێکی گرنگە لە مێژووی بەرخۆدانی گەلی کورد. لە سەر پرسە سیاسییەکان ئەوەی گیراوە زیاتر کەسایەتی سیاسی بوونە، زەمینەی زیاندان لە ژێرگوشاری دەروونی هانی داون بۆ نووسین. یەکێک لەوانە "مەلا عەلی" شاعیرە، کە لە "شیعری ژووری سێدارە"دا دەڵێت:

«ئەڵێن: ئەمرێ و، لە ترسی مردن پێشەوە
پێشمەرگە بم هەر ئەکەومە پێش ئەوە
بە مەرگی پێش مەرگی ئەوە ئاسوودەم
ڕووشم، زەردەی پێکەنینی هەر پێوە

گەرچی بەرەو دواماڵی ژین بەڕێوەم
یەکەم ماڵی نەمردن دیارە لەوەم
بەشم چونکە مردنی ناو جێ نییە
شادم کە تا دوا هەناسەش بە پێوەم»

لێرەدا شاعیر لەوپەڕی بەرگریی شکۆدارانەدایە و زیندان لە ڕێگەی ئەدەبەکەیەوە دەکاتە چەقی بەرخودان و پێدانی ئیرادە و بەردەوامیدان بە ڕێگەی تێکۆشان. ئەو پەیام بە هاوڕێ و هاوبیرەکانی دەنێرێت کە زیندان و مردنەکی ئاوا نەمرییە و ئاسوودەییە کە زیندان ملکەچی نەکردووە.

کۆتایی و دەرئەنجام

زیندان وەک ئامرازی سەرکوتکردنی هزری ئازاد، هەمیشە بەشێکی تاڵ و پڕئازار بووە لە مێژووی گەلان. بەڵام وەک فیلمی “A Twelve-Year Night” و ئەزموونی زیندانییە سیاسییەکانی کورد لە هەر چوار پارچەکە پیشانیدەدەن، دەکرێت زیندان ببێتە سیمبولی خۆڕاگری و بەردەوامی. زیندان دەتوانێ سنوورێکی فیزیکی دابێت، بەڵام

ناتوانێت سنوور بۆ هزر و بیر دابنێت.

ئەدەبی زیندان و گێڕانەوەی چیرۆکی زیندانییە سیاسییەکان، بەشێکی گرنگە کە پێویستە زیاتر لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت و بەشێوەیەکی فراوانتر بڵاوبکرێتەوە تا مێژووی هەموو ئەو قارەمانانە لەبیر نەکرێت کە گیانیان بەخت کردووە یان ژیانیان لە زینداندا بەسەر بردووە بۆ داهاتوویەکی گەش و ئازادی گەلانیان.

زیندان، لە سەرەتاییترین شێوەیەوە تا مۆدێرنترین فۆرمی، هەوڵێکە بۆ داگیرکردنی جەستیی و فکریی مرۆڤ. بەڵام هەرگیز لە داگیرکردنی بیری ئازادیی مرۆڤ سەرکەوتوو نەبووە، چونکە وەک قانیع دەڵێت، بیری ئازادی لە زینداندا فراوانتر دەبێت. لە کۆتاییدا، ئەوە هزری ئازادە کە سەرکەوتوو دەبێت، نەک سنوورە فیزیکییەکانی زیندان.

ئاسۆس ساڵح

چین چۆن وەڵامی فشارە ئابوورییەکانی ئەمەریکا دەداتەوە؟.. هەڵۆ حەسەن

گۆڕەپانی بازرگانی نێودەوڵەتی جارێکی دیکە بووەتە گۆڕەپانی شەڕ. دوایین پەرەسەندن سەپاندنی باج لەلایەن ئەمەریکاوە بە بیانووی جیاوازەوە- کە نزیکەی هەموو هاوبەشێکی بازرگانی سەرەکی دەکاتە ئامانج، لە نێویاندا چین.

پەکین بێدەنگ نەبوو

حکومەتی چین لە لێدوانێکی بوێر و پتەودا ئەو هەنگاوەی ئیدانە کرد و بە پێشێلکردنی ئاشکرای ڕێساکانی ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی و پێشێلکارییەکی جددی بۆ سەر ماف و بەرژەوەندییە ڕەواکانی گەلانی خاوەن سەروەری ناوبرد. بەیاننامەکە لە ناڕەزایەتی دەربڕین تێدەپەڕێت- ڕەخنەیەکی فراوانتر لە ڕێڕەوی ئێستای سیاسەتی بازرگانی ئەمریکا دەخاتە ڕوو، ڕەخنەیەک کە چین دەڵێت بەهەی

ئیستیسنائیەتی ئەمریکی "ئەمریکا یەکەم"ەوە دەجووڵێت نەک بەدواداچوونێکی ڕاستەقینە بۆ دادپەروەری یان بەرامبەرایەتی،حکومەتی چین ڕایگەیاند: "ئەمریکا باج وەک چەکێک بەکاردەهێنێت، بەشداری لە یارییەکی سفر کەدا دەکات کە ڕێسای بازرگانی فرەلایەنە تێکدەدات"، جەخت لەوە دەکاتەوە "ئیستیسنائیەتی ئەمریکی" تەنها خزمەت بە بەرژەوەندییە هەژموونییەکان دەکات و هەڕەشە لە سەقامگیری ئابووری جیهانی دەکات،وەڵامی چین لەسەر بنەمای باوەڕێکی بەهێزە بە فرەلایەنی و گەشەپێدانی دادپەروەرانە و خۆشگوزەرانی هاوبەش. پەکین وەک دووەم گەورەترین ئابووری جیهان، پابەندبوونی خۆی دووپات دەکاتەوە بە کردنەوەی فراوانتر بەڕووی جیهاندا، باشترکردنی ژینگەی بازرگانی لەسەر بنەمای یاساکان، و پێشخستنی ئازادکردنی بازرگانی ئاستی بەرز،بەڵام پەیامەکە قووڵترە لە زاراوەی ئابووری- ئەمە سەبارەت بە حوکمڕانی جیهانی و ڕۆڵی زلهێزە تازەپێگەیشتووەکانە،چین ناکۆکی بازرگانی وەک هێمای پێکدادانێکی ئایدیۆلۆژی فراوانتر لە چوارچێوەیەکدا دادەنێت: تاکلایەنە لە بەرامبەر فرەلایەنی، وەدەرنانی بەرامبەر بە گشتگیری و زۆرەملێ بەرامبەر هاوکاری. بە جەختکردنەوە لەسەر ئەوەی کە "گەشەپێدان مافێکی گشتگیری هەموو وڵاتانە"، بەیاننامەکە هەوڵێکی ڕوون دەکێشێت- چین خۆی وەک پارێزەرێکی یەکسانی جیهانی دەبینێت لە سەردەمێکدا کە تادێت غەریزەی پارێزگاریخوازانە زاڵ دەبێت،وە ئەمە تەنها قسە نییە. تۆماری چین لە بازرگانی و ژێرخانی جیهانیدا- بە تایبەتی لە ڕێگەی پلاتفۆرمەکانی وەک دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا- ستراتیژییەکی درێژخایەن نیشان دەدات کە سەنتەری یەکگرتنی ئابووری و هاوکاری باشوور-باشوور. چین وەک پاڵەوانی جیهانگیری لە کاتێکدا دەمێنێتەوە کە هەندێک لە زلهێزەکانی ڕۆژئاوا بەرەو ناوەوە دەڕۆن،هێشتا لە پشت زمانی دیپلۆماسییەوە هۆشدارییەکی تیژ هەیە کە دەڵێت چین "کێشە دروست ناکات بەڵام لە کێشە ناترسێت." چین بەم دەستەواژەیە ڕوونی دەکاتەوە فشار و هەڕەشە قبوڵ ناکات. ڕێوشوێنی بەرگری دەگیرێتەبەر، پێداگری دەکات، بۆ پاراستنی سەروەری و بەرژەوەندییەکانی.

ڕێگایەکی چەقبەستووی جیهانی

ئەوەی ئەم ساتەوەختە بە تایبەتی گرنگ دەکات ئەوەیە کە جیهان چاودێری دەکات- و لایەنەکان هەڵدەبژێرێت. لە کاتێکدا هەڵاوسان بەردەوامە گەڕانەوە بۆ شەڕە بازرگانییەکانی بنەمای گومرگی دەتوانێت جیهان بەرەو دابەشبوونی قووڵتر ببات،چین داوا لە

کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دەکات کە فرەلایەنی ڕاستەقینە بپارێزێت و سەرهەڵدانەوەی ناسیۆنالیزمی ئابووری ڕەت بکاتەوە. لە ناو□□کی ئەم پرسەدا پرسیارێکی جدی هەیە: ئایا داهاتووی بازرگانی جیهانی بەرەو هەژمـوون و دابەشبـوون- یـان هاوکـاری و پێکەوەژیـان دەروات؟، ئەگەر بەیاننامەکەی چین هەر ئاماژەیەک بێت، ئەوا پەکین ڕێگای خۆی هەڵبژاردووە. ئێستا، جیهان دەبێت بڕیار بدات کە ئایا دەیانەوێت دژایەتی ئەم ڕێبازی بکەن یان پێکەوە کاربکەن لەگەڵ چین بەرەو نەزمێکی ئابووری جیهانی هاوبەش

هەڵۆ حەسەن

سەرچاوە — بەیاننامەی حکومەتی چین سەبارەت بە بەکارهێنانی باج لەلایەن ئەمریکاوە
https://www.fmprc.gov.cn/zyxw/202504/t20250405_11588935.shtml

---

ڕیشەی(١٢) تەمەنـی هەزار ساڵەی نەورۆز لە نـــاخی بەڵگە شوێنەواریەکانەوە.. پرۆفیسۆر دکتۆر مەولود یتبراهیم حەسەن

پێشەکی :

جەژنـی نەورۆز بەهۆی ئەو مێـژووە دوورو درێـژ و هەرە کۆن و ئەو جوگرافیا فراون و ڕەهەندە جیهانییەی کە زۆر لە پێش زایینەوە بۆی دروست بـووە ، ئەمە بـووەتە هۆی ئەوەی کە بەزۆر شیـوە مێـژووی دروستبوونی باسبکرێ و بنووسرێتەوە !
ئێمە ئەمڕۆ واز لە هەمـوو ئەو مێـژووانەی تـر دەهێنیـن و ڕوو لە بەڵگە باسکراوەکان ناکەین هەرچەندە هەریەکەیان گرنگی خۆی هەیە ، خاڵێکی هەر گرنگیان ئەوەیە کە ئەم هەموو گێرانەوەو مێژووە بۆ خۆیان نیشانەی کۆنی وبەربڵاوی و گرنگی جەژنی نەورۆزن ، هەر ئەو کۆنی و فراوانی جوگرافیایەی کە نەورۆز ساڵانە تێیدا پیرۆز دەکرێ ، ماف دەدات بە هەموو وڵات و میللەتێک کە چۆن جەژنی نەورۆز بە

پیرۆز دەگرن ، ئاواش بە خۆیان مێژووەک بۆ نەورۆزی خۆیان بەڕاست وەربگرن و بەهی خۆی بزانن !
بەڵام .. لە نێو ئەو هەموو مێژووە کامیان ڕاسترو پڕ بەڵگە ترە !؟ خۆ ناکرێ مێژووەکان هەموویان هەر ڕاست بن ! کە هەندێ جار زۆر لێکدوور دەکەونەوە . بەڵام ، دیسان هەمووشیان بە بەش نین لە جۆرێک لە ڕاستی ، ئەو ڕاستییەی کە لەگەڵ مێژووە ڕاست و دروستەکە تێکدەکاتەوەوە ! خاڵێکی گرنگی ئەم وەک یەکیە ئەوەیە کە هەموان لە یەک ڕۆژدا نەورۆز دەکەن ، ئەوتش ١/١ ی سەری ساڵێ کوردیە ، کە دەکەوێتە بەرامبەر ٢١/٣ ی ساڵی زایینی .
پێویستە لێرە خاڵێکی گرنگ باس بکەین ، کە ئەو هەموو مێژووە جۆراوجۆرو ساڵ و زەمەن لێک جیایەی کراوە بە مێژووی نەورۆز ، هەی ئەوەن کە لە(دوازدە هەزارساڵ) بەرەو هەروە ، ڕووداوە گەورەکان هەموویان دەخرانە ڕۆژی نەورۆزو هەر میللەت و وڵاتەش هەندەک ڕووداوی مێژوویان تێکەڵ بە ڕۆژی نەورۆز بووە ، ئەم تێکەڵبوونەش بووتە هۆی ئەوەی ئەو مێژووەی وڵاتی خۆیان بە مێژووی سەرهەڵدانی یەکەمی نەورۆز بزانن ! لە گەڵ ئەوەش چەند خاڵێکی گرنگ هەر لەسەرەتاوە لە پەیدا بوونی نەورۆزدا هەبووە ، خاڵەکانیش ئەمانەن :
یەکەم : نەورۆز لە سەرەتاوە جەژنێکی گرنگی ئایینی بووە ، ئەو ڕەهەندە ئایینیەش نەورۆزی پیرۆزکردووە .
دووەم : جەژنێکی سروشتی کشت و کالی بووە ، ئەمەش سەرەتای گەڕانی وەرزی زستانی سارد بووە ، بۆ بەهاری تەرو جوان و ڕازاوە .
سێیەم : ڕۆژی هاتنەوە سەر دنیای دەمموزی بووە ، کە دەمموزی دواجار پیرۆزیەکی خوداوەندی وەرگرتووە .
چوارەم : ڕەهەندێکی ئەفسانەیی هەبووە ، ئەفسانەش ئەو سەردەمە پیرۆز بووە و ڕێ و ڕەسم و سرووتی تایبەتی هەبووە جیانە بووە لە ئایین.
پێنجەم : بەردەوام نەورۆز جەژنێکی گەورەی هەمەلایەنەی پاشاو هەموو کۆمەڵانی خەڵک و پیاوانی ئایینی بووە،کە هەموان تێیدا بەشداربووەنە .
شەشەم : زۆر بۆنە دەخرانە ئەو ڕۆژە ، بە نموونە تاج لەسەرنانی پاشا ، ڕاگەیاندنی دەوڵەت وڕاگەیاندنی سەرکەوتن بەسەر دوژمنان لە شەڕدا .
حەوتەم : ساڵانە دەبووایە لە جەژنی نەورۆز دیاری و خەڵات لە هەموو وڵاتەوەو وڵاتانی دورو بەروکاربەدەستانی وڵات پێشکەش بە پاشای مەزنی بکەن .
هەشتەم : ئاهەنگی جەژنی نەورۆز دوازدە ڕۆژی دەخایاندو هەموو

ڕۆژەکان بەرنامەو سروتی شادی خۆی هەبووەو لە پاشاوە تا جوتیارو شوانێک هەموویان تێیدا بەشدار بوون.هەر بۆیە ئەو جەژنە هەر زوو ناوبانگێکی جیهانی وەرگرت و هەموو وڵات و میللەتانی دەورو بەر بەخۆشیەوە کردوویانە بە جەژنی خۆیان .

پێشتـــر گوتمـــان ڕوداوە گەورەکـــان و ســـەرکەوتنەکان لە شێوەو ڕاگەیاندنەکانی سەرکەوتنەکان دەخرایە ڕۆژی نەورۆز ، ڕاگەیاندنی دەوڵەتی ماد لە سەرەتاوە ، سەرکەوتن بەسەر ئاشووریەکان لە ساڵی(٦١٢ پ.ز) دیسان لە نەورۆزی ئەم ساڵە ڕاگەیەندرا ؛ هەرئەوەشە کە (ئەفسانەی کاوەو زوحاک) کە بەڕای ئەمە هەمان سەرکەوتنی مێژوویی مادەکانە بەسەر ئاشووریەکان ، ئەویش لە گەڵ ڕۆژی جەژنی نەورۆز ، پاشـــا ســـەرکەوتنەکەی خۆی ڕادەگەیەنێ ! ئەمەو زۆر ڕووداوی گەورەی نـــاوچەیی و جیهـــانی وەک پیـــرۆزیەک بە ڕووداوەکـــان خراونەتە ڕۆژی نەورۆزو ئاهەنگەکانیـــان تێکەڵکـــراون . گرنگیەکـــی تـــری نەورۆز لەوەدایە کە زۆر لە پێش زایینەوەو هەموو میللەت و ئایین و وڵاتە لێک جیاو لێکدوورەکان دواجار نەورۆزیان وەک جەژنی خۆیان قبووڵ کرد بوو.

نەورۆز ڕۆژی هاتنەوە سەر دنیای دەمموزی :

نەورۆز لە داستانی (دەمموزو عەشتار) دا ، لە دەقە نووسراوەکانی سۆمەریەکان بەتایبەت لە داستانی دەمموزو عەشتار دا ، باسی جەژنی هاتنەوە سەر دنیای دەمووزی دەکەن ، پاش ئەوەی شەش مانگ لە (جیهانی ژێرەوە)سە،ەری کە دەکاتە(بن دنیا)ی نەو ئەفسانەی کوردی ئێستا ، بەند دەکرێ ! ئەو هاتنەدەرەوەیە دەکاتە ڕۆژی یەکەمی ساڵی نوێی سۆمەریەکان و هەمان ڕۆژی یەکەمی ساڵە ئێستای ساڵنامەی کوردیمـــانە ، لە داســـتانەکەو نووســـراوە ســـۆمەریەکان ئەو جەژنە بە ناوی (زەگموک – زەگمەک) ناو دەبەن، کە ماناکەی دەکاتە ڕۆژی نوێی و ساڵی نـــوێ ! تەمەنـــی داستـــانی(دەممـــوزو عەشتـــار) یـش بەپێـــی لێکۆڵەرانی ئەفسانەو داستانی سۆمەریەکان ، دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی سەرهەڵدانی کشت و کال (١٠ هەزار) ساڵ پێش زایین ، کارەکتەری ئەو داستانەش بە شێوەیەکی سەرەکی (جوتیارو شوان) ن ، ئەوەش بە وردی لە داخوازی کردنی عەشتارو شووکردنییدا دەردەکەوێ ، کە دوو کەس وەک جوتیارو شوان هەریەکەیان بە بەدەست هێنانی دڵی عەشتار بە پیشەو بەرهەمـــی خۆیـــان دا هەڵـــدەڕێن ! ئەوزەمەنەش هەمـــان زەمەنە لەگەڵ زەمەنی دروستکردنی(پەرستگای گرێ مرازان) کە بە ترکی کراوە بە (کوبیکلی تەپە) کە ئەو پەرستگایەش بە(١٠هەزار ساڵ) پێش زایین دەگەڕێتەوە !

پەرستگای گرێ مرازان :

پەرستگای (گرێ مرازان)(١) کە بەکوردی (گرێ ناقوکە) شی پێدەڵێن و بە ترکیش پێی دەڵێن (کوبیکلی تەپە) ، ئەم پەرستگایە دەکەوێتە نزیک شاری (ڕوها) ی باکووری کوردستان و لە تەنیشت گوندی (خرابەڕەشکە) ! ئەم پەرستگایە ساڵی (١٩٦٣) شوانێکی کورد بە ردێکی خۆشکراو لەسەرگردی (گرێ مرازان) بە دەرەوە دەبینێ ، بیردەکاتەوە دەزانێ ئەم بەردە ئاسایی نییە ، بەڕێوەبەرایەتی شوێنەواری لێ ئاگادار دەکاتەوە ، ساڵی (١٩٩٤) شوێنەوارناسی ئەڵمانی پرۆفیسۆر (کلاوس شمیدس) دەچێتە ئەم شوێنەو دەس بە هەڵکۆڵین دەکات ، لە ئەنجامدا بۆی دەردەکەوێ کە ئەمە (پەرستگا)یەو تەمەنی (١٢هەزار ساڵ)یە(٢) ، کۆنترین پەرستگایە لە هەموو جیهان و هەندێ پێ نهێنییە ە ئەگەر گوتبووی تەواوی شوێنەکە پشکنینی بۆ بکرێ ئەوە تیوری دروستبوونی مرۆڤ دەگۆڕێ!) ئەم پەرستگایە بە ستوونی گەورەو گران و جۆراوجۆر دروستکراوە ، ستوونی وای تێدایە کە (١٦ تەن) گرانایییەتی ، هەندێ لووس و ڕاست و جوان تراشراون مرۆڤ سەری سوڕ دەمێنێ ؛ دوازدە هەزار ساڵ پێش ئەمڕۆ مرۆڤ لەم شوێنە چۆن توانیویەتی کار لەسەر بەردی ئاوا گران و ڕەق بکات و هەندەش ئەندازەیی و هونەری بیڕازێنێتەوە بە وێنەی (بەرز – بارز) و(هەڵکۆڵراو)(٣) کە هەر وێنەیەک جۆرە ئاژەڵێکە، لە کاتێکدا حەو وەختە هەشتا ئاسن نەدۆزرابووەوە ! جگە لەمەش لە دانان و ڕیزکردنی ستوونەکان وەک دەردەکەوێ پشت بە زانستی (ئەستێرەناسیی)(٤) بەستراوە ؛ لەوانە دوو ستوونی شەش مەتر بەرزی لە ناوەڕاستی پەرستگا کە بەرامبەر یەک چەقێندراون ؛ پسپۆران وای لێکدەدەنەوە کە ئەم دوو ستوونە بۆ(فەلەکناسیی و ساڵنامە)(٥) بە کار هاتوون ،نووسینگەی ڕاگەیاندنی زانکۆی ئەدنبەرە ڕایگەیاند (مارتن سوێتمان ، کۆنترین ساڵنامەی دۆزیوەتەوە کە لە هەموو : مێژووی مرۆڤایەتی شێوەی نییە! ئەم ساڵنامەیە لەسەر یەکێ لە ستوونەکانی گرێ مرازان – کوبیکلی تەپە – لە خوارووی ئێستای ترکیا نەخشێندراوە !) کە ستوونەکە ستوونی (ژمارە ٤٣)(٦)

! ئەمەش بیرۆکەی بوونی ساڵنامە بە ڕاست وەردەگرێ ، واشیان لێکداوەتەوە کە (ئەستێرەی ئۆریۆن) ئەگەر بکەوێتە نێوان ئەم دوو ستوونە شەش مەترییە ، ئەوا نیشانەی سەری ساڵەو ئەم سەرە ساڵەشیان کردووە بە جەژن ، کلاوس شمیدت دەڵێ : (ئەم جەژنە لە ڕۆژی ٢١/٣ کراوە) دیارە ٢١/٣ ەش دەکەوێتە بەرامبەر ڕۆژی ١/١سەری ساڵی کوردی و سۆمەری و هەمان ڕۆژی (جەژنی نەورۆز)ی(٧) ئێستای خۆمانە ! ئەمەش جارێکی تر دەری دەخات کە جەژنی نەورۆز جەژنێکی کۆن و بڵاوەو لە هەموو ناوچەکە پیرۆزکراوە ، ئەمە پێشتر لە لێکۆڵینەوەیەکدا بە ناوی (دێرینکۆیە لە نێوان جیهانی ژێرەوەی

داستانی دمموزی و بهه شتی ژرزمینی جمشیدا (ک ناسراو ب-
ور) ، ب لکننو ل شاری سماند مان ژرزمینی (
درینکی) ی یازد چن ل ژر چنی باکووری کوردستان ، ک ئویش
تمنی (دوازد هزار سا) ئم ب لکننو سلماندمان ک
ئم شار همان شونی چوون خواروی(دمموزی و عشتارو ئنلیل
) ل داستانی دمموزو عشتاردا ب (بن دنیا – جیهانی ژرو)
ناسراو ، لم شونو (دمموزی و عشتارو ئنلیل) چوونت
خوارو (عالم السفلی) ی سمری هر ل وش هاتوونتو سر
دنیا و ئو ۆژش کراو بجژن.
لم نووسیندا دردکو ک ل پرستگای گر مرازان(زانستی
فلکناسیی و ئستیرناسی)هبووو(سانام) یان هبووو
(سرسا)یان هبووو سر ساکش کراو بجژن و ئم جژنش
وک پسپران د‌ن : (جژنی نورز) ، ئم بلگیش کنترین
بلگی تا ئستا (شونوارناسان بیدزنو)ک بلگی هبوونی
جژنی نورز بسمنن .

لم پرستگایو ل دوازد هزار سا پش ئمۆشدا ! دیار ئگر
بوردی لکننو لم شوون بکری ، دردکو پشینیکی زر
ل دوزد هازار سا کنتری هی ، چۆن ناچت عقو ئم
پرستگای ب پشینیکی کارکردنی سدان سا و هزاران سا
مرۆکانی ئم وخت یکسر ب ئاستکی وا برز دستیان بکار
کردب ؛ بم هموو زانست و هونرو ک ل پرستگاکدا ب کار
هاتوو ! ئوی لر ب ئمو ئم لکننوی زرگرنگ ، ب
بلگی شووینواری و ب لکننوی زانستی و بدانپدانانی
پسپران ونوند زانستی و زانککان باسی (مژووی ١٢ هزار سا
)ی نورزمان ب دکات و شونکس ل کوردستان .

گر مرازان ، کوبیکلی تپو دزینوی هماکان :
پاش ئوی سای ٢٠٢١ پسپران پاش هو و ماندوو بوونکی زر ،
ئویان اگیاند ک (سانامی گر مرازان) کنترین سانامی
هموو مرۆایتی ک تا ئستا دزرابتو؛ ئم هوا گرنگ ب
ب هوا نوند زانستی و میدیاییکان و زری ل بارو گوتراو
نووسرا ! ئوش ب هی لکننو وردو زانستیکانی چندان
پسپربوو . یکمجار (پرفیسر کلاوس شمیدس)(٨) پسپری
شونوارناسیی ئلمانی باسی ئم سانامو جژنی سری سای ئو
مرۆانی ئوسردمی کردوو گوتی : جژنکیان دکوت ٢١/٣و لم
ژ ئاهنگیان گاو ! دواتر زاناکان کوتن (خوندنوی وردی

نهێنـی)یەکانیـان و(دۆزینەوەی هەمایـانەی لەسـەر ستوونە گەورەو جۆراو جۆرەکان ، بە شێوازی جیا جیا نەخشێندراون ، توێژەرانی (زانکۆی ئەدەنبەرەی ئیسکۆتلەندی) لەسەر ئەو باوەڕەن کە ئەو نەخش و هێڵکارییانەی سەر ستوونەکانی- گرێ مرازان – کوبیکلی تەپە – (کۆنترین سانامەی هەیقی هەتاوین) کە تا ئیستا دۆزرابنەوە! ئەوان لەسەر یەکە لە ستوونەکان هێمای ٣٦٥ نموونەی بە بە شێوەی (٤)یەو هەر یەک لەم نیشانانە هێمای ڕۆژێکەو بە هەمووان دەکە نە ١٢ مانگی هەیقی و هەتاوی ، زاناکان وای بۆ دەچن ئەو ستوونانە لە ١٠ هەزارو ٨٥٠ ساڵە پێش زایین تراشراون . ئەوەش بە تەمارکردنی ئەو ڕووداوەی کە یەکە لە کلکدارەکان بەرزەوی کەوتووەو ئەوەش بەر لە ١٣ هەزار سـاڵ پێــش ئێســتا ڕووی داوە . ئەمەش بــووەتە هۆی ئەوەی سەردەمەکی شێختەبەندانی ١٢٠٠ ساڵەی بەدواوە بووەو بووەتە هۆی لە نیو چوونی گیانلەبەرە گەورەکان و گۆڕانی ژیانی ڕاوچیەتی بە کشت وکالی ونیشتەجێبوونی خێڵەکی و پەیدا بوونی باوەڕی جۆرە ئاینەک ! مارتین سویتمان زانای زانکۆی ئەدەنبەرە خاوەنی ئەم توێژینەوەیە نووسیویەتی : (واپێدەچی دانیشتوانی – کوبیکلی تەپە – گرێ مرازان – چاودێرەکی بە سەلیقە ووردی ڕووداوەکانی ئاسمان بووبن .) هەر ئەو تـوێژەرە لە بـارەی – کـوبیکلی تەپە – گـرێ مـرازان – دەڵێ : کوبیکلی تەپە کۆنترین دروستکراوی دەزراوەی مرۆڤەو دەکەوێتە شاری شانلی ئورفە و نزیک سنووری سوریا و بە(٩٦٠٠ تا ٨٢٠٠) ساڵ پێش زایین دەگێڕنەوە . لەم دوو بازنەیە نزیکەی ٢٠٠ ستوونی تێدایە ، کە بەرزییـان نزیـک بە شەش مەتـر دەبێـت و ئەمەش بە ئەوە دەشێ کە پەرستگا بووبێت . ئەم زانیاریانە لە بڵاوکراوەی زانستی (تیم ئاند ماند) بڵاو کراوەتەوە .

ئەم شوێنە گرێ مرازان دەکەویتە باکوری کوردستان و شوێنێکە لە نێوان چەندین شوێنەواری تر کە هەموویان زەمەنێکیان دەگێڕنەوە بەپێش ١٢ هەزار ساڵ و ئەمەش نیشانەی سـەردەمەکی گرنگـی سـەرد هەڵـدانی(شارسـتانیەتی بەرد) ە لە کوردسـتان، چۆن هە مــوو ئەو شوێنانە کارکردن و تراشینی بەردە ، هەر بۆ نموونە : (شاری حەسەن کێف و کاراهان تەپەو دەرەنکەیە و گرێ مرازان) ، هەموو ئەمانەش تەمەنیان (١٢٠٠٠)ساڵەو نیشانەی بەردەوامی و ئاوەدانی کوردستان و سەر هەڵدانی شارستانیەتەکانن !

لە سایتی (دارکا مازیا) لە وتارێکدا بە ناوی (شوونوارێ کو دکارە زانینا مە یادیرەکی بگوهێرینە : گرێ مرازا) لەم وتارەدا نووسراوە ە زانیاریەکانی گرێ مرازان دەبێت هۆی گۆڕینی تێڕوانینی ئێمە بە مێژووی کۆمەڵایەتی ، بە داخەوە زۆربەی دەشـاردرێتەوە ،

هەروەک (ئـان مـوودەن) لە زانکۆی سـتانفۆرد گوتـوویەتی : (گرێ
مـازان هەمـوو شتێـک دەگۆڕێ ، بەڵـام ، ئەوانەی دەیـانەوێ ئەم
گۆڕانکـاریە بەردەوام بکەن ، زانیاریەکـان دەشـارنەوە !)(*) ئەم
زانیاری شاردنەوەو شێواندنە دەمێکە داگیرکەرانی کوردستان دەستیان
پێکردووەو نایانەوێ ڕاستیەکانی مێژوو شوێنەوارەکانی کوردستان
دەرکەون !؟
هەر لەم وتـارەدا هـاتووە : (هەنـدێک لێکۆڵەرەوەی ئـانترۆپۆلۆژیک
دەڵێـن ..(دی ئێـن ئەی) ئێسکەکانی ئەم شـوێنەوارە و ئەو خەڵکەی
ئێـستا لەم نـاوچەیە دەژیـن وەک یەکـن ! کەواتە ئەو خەڵکەی لەم
شوینەی گرێ مرازان ژیاون و ئەو کوردانەی ئێستا لەوێ دەژین خاوەنی
یەک (دی ئێـــن ئەی) نە ! واتە ئەوانەی کە گـــرێ مرازانیــــان
ئاوەدانکردووتەوە هەر لەم شوێنە ماونەتەوەو نە چووینەتە جێگایەکی
ترو ئەو شوێنە هەر لە لایان باوک و باپیرانی(ئێمە)یەکان و
دەورو بەری ئـاوەدانکراوەتەوە ، کەواتە ئەم لێکۆڵینەوە زانستیە
ئەوە دەسەلمێنێ .. کە (دانیشتوانی گرێ مرازان باوک و باپیرانی
کوردن !) هەر ئەو وتارە بەردەوام دەبێت و دەنوسێ : پشکنینی (دی
ئێـن ئەی) یەکـان ئەوەی سـەلماند کە کـورد لە پێنجـا هەزار ساڵەی
ڕابردوو هەر لەسنوورەی ئەمڕۆی کوردستاندا ژیاون ، گرێ مرازان
پەیوەنـدی بە مێـژووی کـوردانەوە هەیە ، لێکۆڵینەوە ئـارکیۆلۆژی و
ئانترۆپۆلۆژیەکان دەیسەلمێنن کە کورد خاوەنی مێژوو کلتورێکی لە
مێژینەن و شارستانیەتیان دروستکردووە ، بەڵـی لە ڕووەکی تر گرێ
مرزان زانیاریە مێژوویەکانمان دەگۆڕێت ، بەڵام ؛ لە گەڵ ئەوەش
کۆنی مێژووی کوردو شارستانیەتەکەیان دەخاتە بەرچاو .)
هەروەها لێکۆڵینەوەکانی زانکۆی ئەستەنبوڵ و شیکاگۆی ئەمریکی باس
لەوە دەکەن کە لە سـاڵی ١٩٩٥ پاشمـاوەیەکی زۆر لەم نـاوچەیە
دۆزرانەوە ، لە نێویاندا ستوونی بەردین کە بە چاخی بەردینی نوێ
دەگەڕێنەوە ، درێژیان لە نێوان ٣ تا ٦ مەتر دەبێت و گرانایيان ٤٠
تا ٦٠ تەن دەبێت و ووینەی گیانلەبەرو باڵندەو مرۆڤیان لەسەر
کیشراوە .)(١٠) دواجار ساڵی ٢٠١٨ پەرستگای گرێ مرازان – کوبیکلی
تەپە – خرایە نێو لیستی کلتوری جیهانی لە یەنسکۆ دا .
هونەرو زانستەکانی گرێ مرازان :
لە لێکۆڵینەوەی لێکۆڵەران و دەرکەوتنـــی بەردەکـــان و شێـــوەی
دروستکردنی پەرستگاکەو نەخش و وێنەکان ،وادەکەن ئێمە جێ دەستی
زۆر هونەرو زانست ببینین کە لەم شوێنەدا بەجێماون ! ناکرێ ئەم
هونەرو زانستە بەرزانە ، بەرهەمی کتوپڕیەکی لەناکاو بن و هیچ
پێشینەیەکیـان نە بـووبێت ! سـتوونە بەردەکـان بەم تـراشینە
ئەنـدازەییەو بەم بەرزی و گرانیـانەوە ، چ ئـامرێکی تراشیـن و چ

ئامێرێکی بەرز کردنەوەیان تێدا بە کارهاتووە ؟ ئەم وێنانە بەرهەمی چ ڕەوتێکی هونەری پێشکەوتوون ، کە ستوونەکانیان ڕازاندووتەوە(٩) ، کە وێنەی مرۆڤ وبەرازو ڕێوی و مارو مراوی و زۆری تر ، بە هونەری جیا جیاو بە شێوەی بەرزو کۆڵێن و هەندێکیان سێ ڕەهەندین ! هەروەها زانستی فەلەکناسیی و دروستکردنی ساڵنامەو ، ساڵنامەکەش لە ڕۆژی سەری ساڵە ، کە لەم ڕۆژەدا شەوو ڕۆژ بەرامبەر دەبێت و وەرزێکی تری ساڵ دەست پێدەکات ئەویش بەهارە ، ئەوە چ زانستێکی وردی فەلەکناسییە کە توانیویەتی ، لە نێو ٣٦٥ ڕۆژی ساڵداو بەر لە دوازدە هەزار ساڵ ، ئەم ڕۆژە بدۆزێتەوە کە تێیدا شەوو ڕۆژ وەک یەک دەبن لە کورت و درێژیدا !؟ من وای بۆ دەچم ئەم هەموو هونەرو زانستە گرنگە ، کە پێشینەیەکی دوورو درێژیان هەبێت ؛ چاوەڕێم لە کنەو پشکنین و هەوڵە زانستییەکانی زاناکان ، بەتایبەت شوێنەوارناسەکان ، هەر لەم دەورو بەرە پێشینەو ڕەوتی پێشکەوتنی هونەرو زانستەکان لە شووینە شووێنەوارییەکان بدۆزنەوە ،

چەند سەرنجێک :

- گرە مرازان پێش ئەوەی دەرکەوێ کە شوێنەوارێکی گرنگەو پەرستگایەکی کۆنە ، لای خەڵکی دەورو بەر کە کوردن ، وەک چاکێک و گردێکی پیرۆز ناسرابوو، خەڵک بەتایبەت ژنان بە هیوای منداڵ بوون و مراز ئادا بوون ڕوویان تێدەکردو ئەو تاکە دار تووەی کە لەسەر گردەکە بوو، دارەلی پیرۆز بوو، بە پارچەو پەڕۆی ڕەنگاوڕەنگ دەیانڕازاندەوەو مرازی خۆیان دەگرتەوە !
- ئەمە وای بۆ دەچین پیرۆزی ئەم دارو گردە ، هەر لەو پیرۆزییە هاتووە کە لەسەرەتاو ئەم شوێنە(١٢٠٠٠ساڵە) لەوێ بەر پەرستگاو پیرۆز بووە ، ئەم پیرۆزییە هەر بەردەوام ماوەتەوە و خۆی لەگەڵ سەردەمەکان و گۆڕانکارییە ئایینییەکان گونجاندووەو تا دواجار وەک چاکێک وگردێکی پیرۆز بە دیدی کوردە موسلمانەکان جێی ڕازو مرازان بووە ، هەر بۆیەش ناوەکەی بووە بە (گرە مرازان) کە ترک کردوویانە بە کوبیکلی تەپە .

-ئەوەی بۆ ئێمە زۆر گرنگە جگە لە(پەرستگای گرە مرازان) تا ئێستا لە هیچ شوێنێکی جیهان و بەتایبەت ئەم وڵاتانەی جەژنی نەورۆز لە ڕیشەوە بە هی خۆیان دەزانن؟! بەڵگەیەکی ئاوا شوێنەواری و هەنجەتبەیان نەدۆزیتەوە ، تا بیسەلمێنی

کە نەورۆز لەوێ سەری ه□داوە ، ئەوە هەر تەنیا کوردستانە
خاوەنی لێکۆڵێنەوەی زانستی وکۆنترین بەڵگەی شوێنەواریە!
-د□رک□وت ئ□و سا□نام□ ک□ن□ ١٢ ه□زارسا□□یی□ ، س□ر□تا ل□
گر□ مرازان داه□نراو□و □□ژو مانگ و سا□ دیاری کراو□و س□ری
ساڵێش کراوە بە جەژن ، جەژنی نەورۆز ، ئەم خەڵکانەش کە ئەم
کارەیان کردووە ، لە ئەدەبیاتی شوێنەوارناسیی دا بە (
باپیرانی سۆمەری)یان ناو دەبرێن ! دیارە کە سۆمەریەکان
دەچنە خوارەوەی عیراقی ئەمڕۆ ، تەواوی کلتورو ڕۆشنبیریی و
ئایین و پیشەو زانستەکە لەگەڵ خۆیان دەبەن ؛ یەک لەو
ڕۆشنبیری و کلتورانەش (زانستی فەل□کناسیی) و (ساڵنامە)
بووە ، بۆیە لە هەزارەی چوارەم وسێیەمی پێش زایین ،
ئەوانیش ساڵنامەکە باپیرانیان پێشدخ□ن و ڕۆژ دا بەش دەکەن
بۆ (٢٤) سەعات و سەعاتیش بۆ (٦٠) دەقیقە و دەقیقەش بۆ(٦٠)
چرکە !

ئەنجام :

یەکەم : هەموو لێکۆڵێنەوەکان و پسپۆرانی وەک (کلاوس شمیدس)
شوێنەوارناسی ئەلمانی و (مارتین سوێتمان)ی شوێنەوارناس لە
زانکۆی ئەدەنبەرە و زانکۆکانی شێکاگۆو ئۆسکتلاند بڵاو کراوە
زانستیەکانی وەک (جورنال ئۆف ئەرکیولۆژی) و(کۆنشن) و(ئاند
ماین‌د) و (تیم ئاند ماند) وەک پسپۆران و نێوەندی زانستی ئەوە
دەسەلمێنن کە (پەرستگای گرێ مرازان – کوبیکلی تەپە) تەمەنی ١٢
هەزار ساڵەو هەر لەم شوێنە کۆنترین ساڵنامەی هەموو جیهان
دۆزراوەتەوە .
دووەم : هەرلەم شوێنە لێکۆڵێنەوەکان دەیسەلمێنن کە مرۆڤەکانی ئەو
سەردەمە جەژنێکیان هەبووە ک□ ل□ □ۆژی ٢١/٣ ی زایینی بووە ، ئەو
ڕۆژەش سەری سالێان بووە ، کە دەکاتە هەمان سەری ساڵی سۆمەری و
سەری ساڵی کوردی ئێستامان و ئەو جەژنەش ڕێک جەژنی نەورۆز بووە .
کەواتە تەمەنی جەژنی نەورۆزیش ئێستا دەکاتە ١٢ هەزار ساڵ بە
بەڵگەی سوێنەواریەوە .

پرۆفیسۆر دکتۆر مەولود یتبراهیم حەسەن
زانکۆی سەلاحەدین – هەولێڕ –
نەورۆزی – ٢٠٢٥

-______________

تێبینی و سەرچاوەکان :
من بەتەنی ئەم چەند سەرچاوەیەم بە نموونە هێنایەوە ، دەنا

سەرچاوە میدیایی و زانستیەکان گرنگیەکی زۆریان بە دۆزینەوەی (گرێ مرازان – کۆبیکلی تەپە) داوەو بە هەموان هەواڵێکی گرنگی شوێنەواری زانستی بووە .

(١)

قدیمی‌ترین تقویم جهان در معبدی ١٣ هزار ساله در ترکیه کشف شد

(٢)کشف قدیمی‌ترین تقویم جهان در ترکیه

(٣)عمره 12 ألف عام.. اكتشاف أقدم تقويم في التاريخ جنوبي تركيا

(٤)علماء الآثار يكتشفون أقدم تقويم في العالم وقد يعيد كتابة تاريخ الإنساني

(٥)اكتشاف تقويم قمري شمسي عمره 12,000 ألف عام – الأقدم في العالم – على عمود في موقع أثري بتركيا

(٦)فك رموز أقدم تقويم مكتشف في تاريخ البشرية

(٧)العثور على أقدم تقويم.. عمود حجري عمره 12 ألف عام

(٨)تعود إلى 12 ألف سنة.. نقوش في تركيا قد تكون أقدم تقويم شمسي في العالم

(٩)تعود إلى 12 ألف عام .. نقوش في تركيا قد تكون أقدم تقويم شمسي في العالم

(١٠)علماء الآثار يزعمون اكتشاف أقدم تقويم زمنى بالعالم فى تركيا

(١١)شوونوارێ کو دکارێ زانینا مە یا دیرۆکی بگوهۆرینێ: گرێمرازا

(١) گرێ مرازان – دوو ستوونی فەلەکناسیی

**

گرێ مرازان – دووستوونی فەلەکناسیی و ساڵنامەکێ .(٢)

**

گرێ مرازان – بەشێک لە خوێندنەوەی هێمای سەر ستوونەکان .(٣)

**

گرێ مرازان – ستوونی هێمای ٣٦٥ ڕۆژی ساڵ .(٤)

**

گرێ مرازان – ورد خوێندنەوەو ئاشکرا کردنی وردەکاری ساڵنامەکە. (٥)

**

(٦)گرێ مرازان – کارکردنی پسپۆران و خوێندنەوەی ساڵنامەکە.
**

گرێ مرازان – وێنەی گشتی لە ئاسمانەوە، لە چاوی باڵندەوە. (٧)

**

(٨)گرێ مرازان – وێنەی یەکێ لە گیانلەبەرەکان .
**

گرێ مرازان – وێنەی گیانلەبەرێک بە هونەری بەرز (بارز)(٩)
**

گرێ مرازان – وێنەی چەند گیانلەبەرێکی تر.(١٠)

---

2 شیعری (ئەحمەدی شاملۆ).. و : نەژاد عزیز سورمێ

(1) ئاسۆی ڕوونــاک

ڕۆژێ ئێمە دووبارە کۆترەکانمان
دەبینینەوە
میهرەبانی ،
دەستی جوانی دەگرێتەوە..
ڕۆژێ کە کەمترین سروود ماچە و
هەر مر□ق□،
بۆ ئەوی دی برایە،
ڕۆژێ چیتر
دەرگای ماڵکانیان داناخەن
قفڵ شتێکی ئەفسانەییە و
بەتەنیا دڵ، بەسە بۆ ژیان..
ڕۆژێ مانای هەر پ□یق□
خۆشویستنە
تا تۆ بۆ پیتی دوایی

بۆ وشە نەگەڕێی..
ڕۆژێ ئاهەنگی هەر پیتێ ژیانە
من بۆ دوا شیعرم
بۆ گەڕان بە دوای سەروایێ ،
ڕەنج نەکێشم
بەدوای سەروادا نەگەڕێم..
ڕۆژێ هەر لێوێ
سترانێکە
تا کەمترین سروود ماچ بێ
کە تۆ بێی ،
بە یەکجاری بێی و
میهرەبانی ،
هاوتای جوانی بێ
دووبارە دان بدەینەوە کۆترەکانمان..
منیش تا مردن
چاوەڕێی ئەو ڕۆژە دەکەم.

(2) وتـــی

وتی: دێم
بەیانی دا و نەهات..
نەهات و
نایەوێ بێ..
بەم شێوەیە ئەو ،
هیچ پەیمانێکی نەبەست
نەیـشکاندبێ..
ئەو هیچ کاتێ نەسووتاوە
تا مانای سووتان بزانێ..
هیچ وەختێ دەردی نەدیوە
تا بزانێ دەرد چییە..
ئەو هەرگیز لە چاوەڕوانیدا نەبووە
تا لە تاڵیی چاوەڕوانی باخەبەر بێ.

(*) ئەحمەدی شاملۆ شاعیری ناسراوی فارس،لە 12/12/1925 لە تاران لەدایك بووە، ساڵی 2000 کۆچی دوایی کردووە .
ئەو لە دەسپێکدا لەژێر کاریگەری پێشەنگی شیعری نوێی فارسی (نیـما یوشیج) بووە، پاشان توانیویەتی ڕێی خۆی ببینێـتەوە..
ئەم شیعرانەی لە (احمد شاملو – مجموعه اشعار شانزده دفتر)

وەبەرهێنـان و هەرەسپێهێنان.. نەوزاد بەندی

وەبەرهێنـان، پێـش هەمـوو شتێ وەبەرهێنـانی مرۆییە، واتـا پێـش دروستکردنی بینا بەرزەکان، بنیاتنانی مرۆڤەکانە، ئاشنابوون و ئاشتبوونەوە و برایەتیی و ڕێزلێنانە لە تاک بە تاکی کۆمەڵگا.
بۆ نمـونە لە وڵـاتێکی وەک ئەڵمانیـا، کـاتێ ڕەگەزنـامە ئەدەن بە کەسێک، سڵاوێکی سەربازیی فەرمیی بۆ دەکەن و پێی دەڵێن: ئـیتر تۆ ئەڵمانیت و هەموو مافێکت هەیه.
ئەوەیە وەبەرهێنانی مرۆڤ، متمانە و ڕێز و وەفا و خۆشەویستی و ئینتیمای تێدا بڕوێنیت. کاتێ سەرۆک وەزیرانی فینلەندا تەواوی خوێنـدنگا پریڤەیتەکـان دادەخـات، ئەڵێ : نـامەوێ دووبەرەکیـی لە نێوان هاووڵاتیەکانمدا دروست بێ، پێویستە هەمووان لە یەک جۆر خوێندن سودمەند بن، خوێندنی حکومیی. ئەمەیە دڵدانەوە و یەکێتی نیشتمـانیی و ئـاشتکردنەوەی دڵـی ه□زار و کەمدەستانی کۆمەڵگـا.
ئەمەیه چیرۆکی عەشقی نێوان دەسەڵات و گەل، ئەو عەشقەی کە ئەبێتە هەوێنی ئاشتی کۆمەڵایەتیی و گەشانەوە و پێشکەوتن و هێمنیی و ئارامیی و یەکسانیی.
واتـا یەکەم بەهـا لە وەبەرهێنانـدا، بنیاتنـانەوەی مرۆڤەکـانە، ئەوانەی کە زریانیی بێ کاریی و بێ هیوایی و سەرهەڵگرتن و خەمۆکیی ڕایماڵیون. لێکترازان و بێ متمانەیی هاڕیونی، دڵیان بە هیچ شتێکی نیشتمان خۆش نییە و وەک دیلێک بە ڕێ و بانەکانیدا دێن و ئەچن.
چیخۆف ئەڵێ :
هیچ کاتێ نەمزانیوە تێکشکانی مرۆڤ ئەوەندە قورسە بە جۆرێک وا دەکات مرۆڤ بەزەیی بە خۆیدا بێتەوە ..
تەماشای پلیشانەوەی خۆی بکات وەک ئەوەی تەماشای شتێک بکات کە پەیوەندی بە خۆیەوە نەبێ ..
تەنـانەت مـافی تـووڕە بـوون بە خۆی نەدات لە بەرامبەر ئەو ورد و خاشبونەی خۆی و خ□و□ن□کانی .
لە هەمـان کاتـدا ، بە تەواوەتیـی لە بەرامبەرەکەی نائ□مـد ب□

..واتا نائومێد بێ لە لاوازبوون و کۆڵدانی ئەو لە تێکشکانی ئەم ،
هەروەها نائومێد بێ لەو ڕۆژەی کە تیایدا ئەو باری سەرنجی ئەگۆڕێ
و واز لە تێکشکاندنی ئەم ئەهێنێ ..
ئێ تۆ هەڵئەستیت پڕۆژەی نیشتەجێی مۆدێرن بە ملیارەها دۆلار دروست
ئەکەیت، مۆڵ و تاوەری سەرسوڕهێن ئەبەیت بە ئاسمانا، له خۆت
ناپرسیت ئەم شوێنە فراوانانە کێی تێدا نیشتەجێ بێ؟ سەدان هەزاری
لاوی خاوەن بڕوانامەو لات و بێکار و،بێهیوا کە لە چایخانە
سەفەرییەکاندا چا و جگەرەی هەرزان بەبا ئەکەن، چۆن ئەتوانن لەو
پڕۆژانەی ناوت لێناون وەبەرهێنان، نزیک ببنەوە؟ ئایا ئەم جۆرە
تاوەر و ڤێلا و پڕۆژانە چ شتێک لە ژیانی لاوانی نیشتمان ئەگۆڕن
بێجگە لە زیاد بوونی ڕق و کینە و نەفرەت بەرامبەر پڕۆژە و
وەبەرهێنان و وەبەرهێنەر؟
کاتێ لاوە ڕۆشنبیرە هەناس□اردەکان ئەبینن بە پۆل کەسانی پارەداری
بێگانە دێنە نیشتمانەکەیان و لەو ڤێلا و تاوەر و پڕۆژانەدا
نیشتەجێ ئ□ب□ن، یەکسەر هەست ئەکەن ئەمان مێش و مەگەز و تەنی
زیادەن لەو خاکەدا، ئەمە دۆخێکە پێی ئەووترێت فرۆشتنی نیشتمان بە
ئامادەکراویی یان لە گۆڕنانی خەڵکی ڕەسەن و هۆشمەند و خاوەن
بڕوانامە، به زیندوویی.
جێی باسە لەو کۆمەڵگایانەی کاڵفام و چاوچنۆکەکان دەستیان بەسەر
داهات و داهاتووی خەڵکەکەدا گرتووە، ڕۆژ لە دوای ڕۆژ تاوەر بەرز
ئەبێتەوە و پڕۆژەی نیشتەجێبوونی شاهانە زاوزێ ئەکات، لە
بەرامبەردا ڕۆژ بە ڕۆژ هاوڵاتی بچووکتر ئەبێتەوە و بەها
نەتەوایەتییەکان ئەتوێنەوە،بڕوانامە و زانست و هونەر و داهێنان
بێ نرخ و پشتگوێ ئەخرێن ، بێحورمەتیی و سوکایەتییان پێ دەکرێ،
دەستی دەستی و ئەشکەنجە ئەدرێن، بەری ڕەنج و شەونخونیی زانا و
داناکانی بە هیچ و بێ بایەخ تەماشا دەکرێن و هەر کەسێک بڕێک پارە
و پلە و پۆستی هەبێ، بێ چەند و چون بڕوانامەی دکتۆرا و پڕۆفیسۆری
پێ دەبەخشرێ و کام کۆلێجە پێی خۆشە، لێی مارە ئەکرێ یان لەبەر
پێیدا سەرئەبڕرێ، ئەمەیش دژایەتیی و دوژمنایەتیی نێوان دەسەڵات و
میللەت زیاتر ئەکات، لەو کاتەدا لە جیاتی دەسەڵاتداران بگەڕێنەوە
بۆ ناو حەشاماتێکی ڕۆشنبیری دڵشکاو و نائومێد و هەژار، ئاشتیان
بکەنەوە و ماڵ و مافە دزراوەکانیان بدەنەوە و بە خۆیاندا بچنەوە
و دەروازەکانی کار و داهێنان و گەشەسەندن لە ڕوویاندا بکەنەوە،
ژمارەی پۆلیس و پاسەوانە تایبەتییەکانی خۆیان زیاد دەکەن، لە
هەمان کاتدا نرخی پڕۆژە تازەکانیان بەرزتر ئەکەنەوە و ملیۆنەها
دۆلار دەخەنە دەستی ئەکتەر و گۆرانیبێژ و مۆدێلە بێگانەکان هەتا
ڕیکلام بۆ پڕۆژەکانیان بکەن.

لەوێدا ئیتر دوو جیهان دروست ئەبێ، جیهانێکی ڕازاوە و بێوێنە و شاهانە و پڕ لە جوڵە و بۆنە و گەشت و ڕابواردنی دەسەڵاتداران و هاوئاوازەکانیان. جیهانی دووەمیش، جیهانێکی یان زیندانێکی تاریک و نائومێد و ڕاوەستاو و بێ داهاتوو، بێ بەرنامە و بێ کار و بێ ڕێز و بێ متمانە وپڕ لە ناکۆکیی و کێشە و ناتەبایی و تێکشکاو.
لەوێدا ئیتر دەسەڵات بە تەواوەتیی هێڵێکی ڕاست و چەپی بە هاوڵاتی ڕەسەن و زانستی خۆماڵیی و هونەری خۆماڵیی و ئەدەبی خۆماڵیی و بڕوانامە و زانا و دانای خۆماڵیدا هێناوە و نایەوێت لە هیچ کات و بۆنەیەکدا ناویان بهێنێت، میللەتەکەی لێ دەبێتە کابوس و دوژمنی بابکوشتەی خۆی.
بەو جۆرە نیشتمان ئەبێتە چەند پارچە زەوییەکی پاوانکراو، کە پڕ پڕ د□ب□ن لە تاوەر و پڕۆژەی مۆدێرن و گرانبەها بە هەموو خزمەتگوزارییەکانی سەردەم و سیکیوریتی و س□رقسی شاهانەوە، کە پیاوانی دەسەڵات و ماڵ و مناڵ و یار و یاوەرەکانیان و کچە مۆدێل و بێگانە و تەنانەت دوژمنانی گەلیان تێدا نیشتەجێ ئەبن و لە دەریای ملیارەها دۆلاری دزراودا، مەلە دەکەن و سامانی نیشتمانێک بە نەوەکانی داهاتوویشەوە بە هەدەر و تەخشان و پەخشان دەکەن. لە بەرامبەردا کۆمەڵانی خەڵکی بێلایەن و ڕەسەنی شارەکان، وەک کۆمەڵێ پەیکەری شکاو و قەوزە گرتبوو ،وەک تارمایی لە شەقامە کۆن و کۆڵانە داڕوخاو و بێ خزمەتگوزارییەکاندا، وەک خێو دێن و دەچن و ..دەبنە نێچیریی نەخۆشییە دەروونییەکان و مەرگە کت و پڕەکان. بێکاریی و بێهیوایی و برسێتیی و بۆشاییەکی تۆقێنەر هەڕەشەیان لێ دەکات.هەندێکیان سەری خۆیان ه□□□د□گرن و ون د□ب□ن، شاعیرە دڵناسکەکانیان خۆیان ئەکوژن.
لێرەدا ئیتر کۆمێنتی هاوڵاتیان بۆ بابەتی پڕۆژەی وبەرهه□نەکان، یەکپارچە دەبێتە جنێو و دۆعای شەڕ و هەڕەشە و نەفرەتلێکردن. ئەم کۆمێنتانە ناچن بە گوێی دەسەڵاتە ڕەشۆکیی و خۆسەپێنەکاندا، زیاتر پێی لێ ڕادەکێشن، زیاتر ئەنوسێن بە ماڵ و سامانی دزراوەوە، بە ناوی وەبەرهه□نانەوە، زەوی و ئاو و ئاسمانی وڵاتەکە پاوان دەکەن.
لە ڕاستیدا ئەمە وەبەرهه□نانی نیشتمانیی نییە بەڵکو ئەتونین ناوی بنێین بە نێچیرگرتنی نیشتمان و میللەت ، لە پێناوی گەشانەوەی چەند دڕندەیەکی چاوچنۆکی هەرگیز تێر نەبوو، لە دەرەوەی هەموو پڕنسیپ و یاسایەکی زەمینیی و ئاسمانیی. کۆتایی ئەم گەمە پڕ لە گەمژەیی□ی□ش، شۆڕش و کۆدەتای لەناکاوە یان خۆیان هەر لە پڕ کۆتاییان پ□ د□□ت، میرنشینەکان هەرەس د□□نن ، بە بێ هۆیەکی دیار، هەر لە خۆیانەوە قڵپ ئەبنەوە، ڕێک وەک چۆن مۆمێک کۆتایی د□□ت و ئەتلێسێتەوە.

دژبـەیـەکتـــر. شیعـــری کـــاوەی خەسرەوکاوانی

نووسینی سەردیوارەکانی
ئاودەستی نێومزگەوتێك
لافیتەیێکی بێ مانای بریقەدار…
میوەکانی گەنیوی سەر
عارەبانەی ئەسحابەسپی و شێخەڵا
خەونی خۆشی بێ دەست نوێژی
پاش عەسرانی وەرزی بەهار…

* * .

فلیمێکی دورودرێژی بێ مانا
خەیالێکی دوورلەراستی
درۆی شاخداری سیاسی…
دۆستایەتی پڕوپوچی
گورگ و مەڕو
بەرژەوەندی تەڵەکبازی دیبلۆماسی…

* * .

(پێك گەیشتن)چەندجیاوازە
لە ووشەو ماناکەی (فیراق)…
هەزارهێندە جیاوازترە
کاتێك دەڵێن:-
کوردستانم کەوتۆتە باکووری عێراق.

3/3/2009

kawa_kiwiny@yahoo.co.uk

یەکەمین کۆمەڵەچیرۆکی پێشەوا کاکەیی بە ناوی (ڕەش: تاڵ تاڵ، پێکەنینی بەتاڵی پاتاڵ) لە چاپ دەرچوو

یەکەمین کۆمەڵەچیرۆکی پێشەوا کاکەیی بە ناوی (ڕەش: تاڵ تاڵ، پێکەنینی بەتاڵی پاتاڵ) لە چاپ دەرچوو. کاری هەڵەچن و ڕێنووسکاری، (وشیار عەلی)یە و کاری بەرگ (ئیبراهیم ساڵح)ە. هەروەها لە ناوەندی چاپەمەنی و ڕۆشنبیریی کارۆ چاپ کراوە.
زۆر بە سادەیی و بە کورتی: ئەم کۆمەڵەچیرۆکە، لە پێنج چیرۆک پێک دێت کە لە ماوەی ساڵانی پێشوودا نووسراون. لە دەوری ئەقڵی گاڵتەجاڕی و ڕەخنە و دژەسیستەمدا دەخولێتەوە. گەڕانەوەیە بۆ ناو گەڕانەوە و زمانی ڕەخنە و زمان پێکەوەژیان و زمانی گفتوگۆ. لەگەڵ ئەوەیشدا هەڵتەکاندنی نووسەری بەرتیل و مشەخۆر و گشت خێڵحیزب دەخاتە ژێر پرسیارەوە. ئەم پێنج چیرۆکە، لە دەوری ئێران و هەولێر و سلێمانی و هەڵەبجەدا دەخولێتەوە.
کۆمەڵەچیرۆکێک نین بە دڵی خوێنەری عەوام نووسرا بن، لە چیرۆکدا گەڕاوم زمان و چیرۆکی نوێ چی لە من دەوێ. لەگەڵ باودا نیم و ڕەتکردنەوەیشی هەر ئەوەیە کە ئاگاداری (سینیزم/ ئەقڵی گاڵتەجاڕی) نەبیت، دەتخاتە ناو مەکینەکەوە. بۆ ئەوەیە پێبکەنیت و تێڕامێنیت و بتهاڕێت.

چیرۆکەکان:

١- پووڵ وەرگرتنی گوو

٢- خۆم و کات (چیرۆکی نێوان گۆچان و کاتژمێرێک)

٣- نووسەرە خۆکوژەکەی وڵووبە

٤- گۆبەندی پێڵاوەکە

کورد و کوردستان.. شیعر ڕزگار شێروانی

..

خۆشم دەوێی کوردستان
هەواری دڵی منی
فیداتە دڵ، ڕۆح، گیان
جەڵتەی دڵی دوژمنی

کوردێ مافی کوردی برد
بۆ دوژمنان بوو بە پرد
یەخەی برای کوردی گرت
مەڵێن بەو ناکوردە، کورد

نا، کورد ناپاکی ناکا
پاکە، بێباکی ناکا
سامانی خاکی نابا
شەڕ لەگەڵ کاکی ناکا

کوردە، بۆ هەمووان چاکە
ڕق هەڵناگرێ، دڵپاکە
لە گەلان غەدرێ ناکا
ناکا، هەرگیز وا ناکا!

لە شەڕا قەت ڕاناکا
خوا دەکا، پاکی ڕاکا
سازە گیانی فیداکا
جا بۆ خاکی، چی ناکا؟

ئێمە دەست لەناو دەستین
هاودڵ و هاومەبەستین

بـە ناتـەبایی پـەستـین
لـە ڕیزێک ڕیز دەبـەستـین

ئاخ رۆژێ بمدیبایـە
ببن بـە یـەک، چوار پارچەی
ئاڵای هەڵکرابایـە
ئاخۆ کەی بـێ، کەی، کەی، کەی!

(**ڕزگار ش□هروانی**)